

Голас Радзімы

№ 25 23 чэрвеня 1994 г. Выдаецца з 1955 г.
(2375) Цана 100 рублёў.

КУЛЬТУРА БЕЛАРУСКАГА ЗАМЕЖЖА

12-13 чэрвеня ў Мінску праходзіла Міжнародная навуковая канферэнцыя "Культура беларускага замежжа", якую ладзілі згуртаванне беларусаў свету "Бацькаўшчына" і Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф.Скарыны. У ёй бралі ўдзел навукоўцы-гісторыкі, пісьменнікі, журналісты і публіцысты, якія спецыялізуюцца ў галіне беларускага замежжа, з Беларусі, Амерыкі, Вялікабрытаніі, Літвы, Латвіі, Эстоніі, Германіі, Расіі, Польшчы, Таджыкістана, Украіны, Узбекістана. На канферэнцыі прагучала каля 50 дакладаў і паведамленняў. Разглядаліся пытанні гісторыі, літаратуры, мастацтва, культуры ў самым шырокім аспекце. Уздымалася пытанне аб увядзенні культуры беларускага замежжа ў агульнанацыянальны кантэкст. Канферэнцыя працавала плёна і прайшла на высокім навуковым узроўні. "Мы спадзяваліся на поспех, але не думалі, што набыткі будучы такімі багатымі", -- сказаў, падсумоўваючы вынікі, старшыня аргкамітэта Анатоль Сабалеўскі. Мяркуюцца, што ўсе выступленні будучы выдадзены асобнай кнігай.

Пасля заканчэння канферэнцыі ў Белдзяржфілармоніі адбыўся заключны канцэрт фестывалю "Культура беларускага замежжа". У ім удзельнічалі мастацкія калектывы Беларусі і блізкага замежжа. Гучала фальклорная музыка, а таксама музыка вядомых кам-

пазітараў беларускага замежжа Міколы Равенскага, Яна Тарасевіча, Міколы Куліковіча-Шчаглова, Ігара Маціеўскага і іншых.

[Больш падрабязную справаздачу аб канферэнцыі чытайце ў наступным нумары].

НА ЗДЫМКАХ: з прывітаннем да ўдзельнікаў канферэнцыі выступае старшыня Камісіі па адукацыі, культуры і захаванню гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Ніл ГІЛЕВІЧ; удзельнікі канферэнцыі Зора КІПЕЛЬ (крайняя злева) і Вітаўт КІПЕЛЬ (другі справа) -- вядомыя грамадскія дзеячы са Злучаных Штатаў Амерыкі.

Фота Віктара СТАВЕРА.

Сёння з небяцця да нас вяртаюцца імёны, якія раней ганьбаваліся або старанна замоўчваліся. Адно з іх -- Янка Запруднік, паэт, рэдактар, гісторык, вядомы дзеяч беларускага замежжа. Нарадзіўся ў Міры ў 1926 годзе. У 1944-м апынуўся ў Нямеччыне. Там у акупацыйнай зоне ў 1947 годзе заканчвае беларускую гімназію імя Янкі Купалы. Разам з адзінаццацю іншымі выпускнікамі падаецца ў Англію працаваць на шахтах з надзеяй зарабіць грошы на адукацыю. Па дарозе пачалі выдаваць бюлетэньчык, які пазней ператварыўся ў часопіс "Наперад", дзякуючы якому атрымалі вядомасць і былі запрошаны беларускія хлопцы вучыцца ў Лювенскі ўніверсітэт у Бельгію. Пасля заканчэння ў 1954 годзе -- праца ў Мюнхене на радыёстанцыі "Вызваленне" (пасля перайменаваная ў радыё "Свабода"). У 1957-м з мэтай здабыць дактарат падаецца ў Амерыку. Там доўгі час працуе кіраўніком нью-йоркскай секцыі радыё "Свабода" (радыёслухачы ведаюць яго пад псеўданімам Арсень Загорны), галоўным рэдактарам нью-йоркскага месячніка "Беларусь". Ён сябра ўправы Беларуска-Амерыканскага Задзіночання і Сакратарыята Рады Беларускай Народнай Рэспублікі. У 1969 годзе напісаў дысертацыю пра палітычнае змаганне за Беларусь у Дзяржаўных думках Расіі 1906--1917 гадоў і паспяхова абараніў дактарат. Выкладаў гісторыю Расіі і СССР у Квінскім каледжы. Аўтар некалькіх грунтоўных прац і кніг пра Беларусь. У цяперашні час -- ад'юнк-прафесар інстытута імя А. Гарымана Калумбійскага ўніверсітэта, дзе чытае курс лекцый па гісторыі і палітыцы Беларусі.

Янка ЗАПРУДНІК:

"Я ЗНАЙШОЎ СЭНС ЖЫЦЦЯ Ў СЛУЖБЕ СВАЙМУ НАРОДУ"

У дзверы пастукалі, і яны шырока расчыніліся. "Хто тут Тася? Добры дзень! Я -- Янка. Я прыехаў у Менск..." Вось так адразу з парога, трохі нечакана для мяне пачалася наша размова з Янкам Запруднікам.

...Цяперашні мой візіт вельмі насычаны. Прыехаў на шэсць тыдняў. Я ўжо браў удзел у міжнародным кангрэсе "Посталітарнае грамадства: асобы і нацыя". Планую быць на пасяджэнні Вялікай рады ЗБС "Бацькаўшчына" і канферэнцыі

"Культура беларускага замежжа", трэба наведаць сваякоў у Міры, Баранавічах. Усе дні ў маім нататнічку распісаны па гадзінах. Сёння я меў ужо размову з уладкамі Філарэтам і вось зараз рады наведаць рэдакцыю вашай газеты.

На навуковай канферэнцыі "Культура беларускага замежжа", здаецца, будзе ўзнімацца пытанне аб прызнанні духоўных каштоўнасцей, створаных нашай эміграцыяй, і аб увядзенні культуры замежжа ў агульна-

нацыянальны кантэкст. На працягу доўгіх гадоў таталітарнага рэжыму вы клепатліва збіралі і захоўвалі культурныя набыткі нацыі, захавалі і ў пэўным сэнсе "закансервалі" мову. Наогул замежныя беларусы сёння падаюцца больш беларусамі, чым мы, тутэйшыя...

...Адна з праблемаў, якая можа тут узнікнуць, гэта дэідэалагізацыя з абодвух бакоў.

[Заканчэнне на 3-й стар.]

ПАДЗЕІ ЛЮДЗІ ФАКТЫ

ПРЭЗІДЭНЦІЯ ГОНКІ

МЕНШ ЛАЯЦЬ АДЗІН АДНАГО

Старшыня Вярхоўнага Савета Мечыслаў Грыб пакуль не вызначыўся, за каго аддасць свой голас на маючых адбыцца выбарах першага прэзідэнта Беларусі. Аб гэтым ён сказаў карэспандэнту Белінфарма ля трапа самалёта перад вылетам у Швейцарыю на форум у Кран-Мантане.

— Я абяцаў, што да ўсіх кандыдатаў буду ставіцца аднолькава, каб нікому не перашкодзіць, — сказаў Старшыня Вярхоўнага Савета Мечыслаў Грыб. — І сваё абавязальства я, здаецца, пакуль трымаю. Няхай кандыдаты ў прэзідэнты “змагаюцца” на роўных.

На пытанне, ці не бачыць кіраўнік парламента парушэнняў закону з боку некаторых кандыдатаў у прэзідэнты, Мечыслаў Грыб заўважыў, што, на яго думку, “парушэнні былі ў народнага дэпутата Аляксандра Лукашэнка, які выступаў на мітынгх, заклікаў грамадзян да невыканання дзеючых у рэспубліцы законаў. Не заўсёды і іншыя кандыдаты прыслухоўваліся да патрабаванняў Цэнтральнай выбарчай камісіі. Мне вельмі не падабаецца, што кандыдаты лаюць адзін аднаго. Ім трэба было б больш даваць прапановы, як выйсці з няпростага становішча, а людзі самі разбіраюцца, хто з кандыдатаў добры, а хто не вельмі”, — сказаў Мечыслаў Грыб.

МЕСЦЬ РОЎНЫЯ МАГЧЫМАСЦІ

Адбылося пасяджэнне Цэнтральнай камісіі па выбарах прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, на якім была разгледжана дзейнасць Міністэрстваў сувязі і інфарматыкі, унутраных спраў і Дзяржтэлераддзё па падрыхтоўцы прэзідэнцкіх выбараў. Былі выказаны прэтэнзіі да асяялення прэзідэнцкай кампаніі тэлебачаннем і радыё. Прызнана правамоцнай заява кандыдата ў прэзідэнты Станіслава Шушкевіча, у якой ён выказаў нязгоду з тым фактам, што падчас яго выступлення на радыё ў шэрагу раёнаў была адключана рэспубліканская трансляцыя і працавала мясцовае радыё. Цэнтральная выбарчая камісія прыняла рашэнне даць Станіславу Шушкевічу дадатковы час. Наогул, было падкрэслена, што Дзяржтэлераддзё павінна прадастаўляць усім кандыдатам роўныя магчымасці для правядзення агітацыі.

ГРАФ

НЕ СУПАКОЙВАЕЦЦА

Граф Аляксандр Прушынскі не пакідае надзею стаць першым прэзідэнтам Беларусі. Гэты польскі грамадзянін паабяцаў па 35 долараў кожнаму, хто прымаючы ўдзел у выбарах, напіша на бюлетэні вялікімі літарамі “ГРАФ”. Праўда, Аляксандр Ксав’ер’евіч абяцае ўручыць узнагароду толькі пасля таго, як ён стане прэзідэнтам. Як граф зможа правесці, хто з выбаршчыкаў паддаўся на доларавую прынаду! І тут варыянт прапанаваны: выбаршчык павінен забраць з сабой свой бюлетэн.

БАНКІ

РАСТУЦЬ, ЯК ГРЫБЫ

На 1 красавіка 1994 года ў Беларусі мелася 34 камерцыйныя банкі, 3 іх 21 акцыянерны (у тым ліку 7 — закрытага тыпу), 8 утворана ў форме таварыства з абмежаванай адказнасцю і 1 філіял украінскага банка “ІНКО”. На працягу года зарэгістравана 6 новых банкаў і 135 філіялаў.

Філіяльная сетка банкаўскіх устаноў, уключаючы агенцтвы Ашчаднага банка, складае 3 406 адзінак.

На адну крэдытную ўстанову прыпадае ў сярэднім 3 045 жыхароў Беларусі.

ФЕСТИВАЛЬ БЕЛАРУСКАЙ ПЕСНІ І ПАЗЭІІ

Другі нацыянальны фестываль беларускай песні і паэзіі прайшоў у Маладзечне. У конкурсе спевакоў прынялі ўдзел выканаўцы ва ўзросце да 20 га-

доў. Гран-прыфестывалю — аўтамабіль “Жыгулі” быў прысуджаны Наталлі Кудрынай з Маладзечна. Фестываль стаў для маладзечанцаў агуль-

ПРЫЗНАЧЭННІ

НОВЫ ПАСОЛ У АЎСТРЫІ

Указам Прэзідэнта Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Фісенка Валянцін Мікалаевіч прызначаны Надзвычайным і Паўнамоцным Паслом Рэспублікі Беларусь у Аўстрыйскай Рэспубліцы і Пастаянным прадстаўніком Рэспублікі Беларусь пры міжнародных арганізацыях у Вене. Яму нададзены дыпламатычны ранг Надзвычайнага і Паўнамоцнага Пасла.

“Рэспубліка чарговы раз у сваёй гісторыі стала перад неабходнасцю стратэгічнага выбару, неабходнасцю вызначыцца прынцыпова: альбо быць самастойнай адзінай у свеце, альбо працягваць хадзіць у непаўналетніх і залежаць ад дзядзькі- апекуна. Гэта значыць пытанне стаіць аб статусе беларусаў у свеце, і такое эпахальнае пытанне не можа быць аддадзена на вырашэнне аднаму ці тысячы чалавек. Гэта — рашэнне ўсёй нацыі. Калі нехта хоча зрабіць мяне расіянінам, то я адмаўляюся. Па-першае, таму, што ў мяне ўжо ёсць свая краіна, а па-другое, таму, што ў лепшым выпадку я мог бы стаць толькі другасортным расіянінам з правінцыі. Можна тады лепш падумаць пра тое, як стаць другасортным немцам ці амерыканцам? Як жа ўсё-такі быць з тымі, хто не адчувае Паволжа, Урал ці Сібір сваім домам? Таму, хто прагне быць расіянінам, можна, у крайнім выпадку, перабрацца ў Расію. Тым, хто прагне застацца беларусам, куды падацца? Давайце любіць Расію з яе вялікай гісторыяй і культурай. І Польшчу, і Літву, і Германію, і Амерыку. Але давайце і сябе палюбім крышачку. І будзем самі адказваць за зямлю, дзе нарадзіліся і выраслі і дзе нам жыць”.

Васіль ЕЎДАКІМАЎ, член Асацыяцыі юрыстаў Еўрапейскага таварыства.

ПРЫВАТЫЗАЦЫЯ

З ВЯЛКАГА ГРОМУ

Прамыслоўцы Беларусі занепакоены тым, што ў ходзе пачатай прыватызацыі і акцыяніравання ўласнасць, на іх думку, “сплывае” ў нячыстыя рукі. Гэта праблема была вынесена на вялікі савет БНПА. Аб ходзе прыватызацыі і акцыяніравання ў сувязі з кампаніяй па выдачы чэкаў насельніцтву паведаміў у сваім выступленні намеснік міністра па кіраванню дзяржамаёмасцю і прыватызацыяй В. Давыдзенка. Свае меркаванні па гэтых праблемах выказаў і эканамічны савет БНПА, дырэктары прадпрыемстваў і вучоныя. На аснове першых крокаў у галіне прыватызацыі і акцыяніравання яны лічаць, што ва ўмовах спаду вытворчасці гэтым шляхам эфектыўнасці Беларусь не дасягне.

ДЫПЛАМАТЫЧНАЯ ХРОНІКА

УРУЧАНЫ ВЯРЫЦЕЛЬНЫЯ ГРАМАТЫ

Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Рэспублікі Беларусь у Вялікабрытаніі Уладзімір Сянько ўручыў вярыцельныя граматы каралеве Лізаветце ІІ. Афіцыйная цырымонія адбылася ў Букінгемскім палацы. На аўдыенцыі ў каралевы прысутнічаў пастаянны намеснік Дзяржсакратара Д. Гілмар.

нагарадскім святам. На розных адкрытых пляцоўках прайшлі канцэрты. Гасцямі фестывалю сталі вядомыя спевакі і музыканты. НА ЗДЫМКАХ: на

канцэртнай пляцоўцы фестывалю “Маладзечна-94”; уладальніца Гран-пры фестывалю “Маладзечна-94” магіляўчанка Наталля КУДРЫНА.

На прыёме, наладжаным беларускім паслом з нагоды ўручэння вярыцельных граматаў, прысутнічалі маршал дыпламатычнага корпуса Вялікабрытаніі, кіраўніцтва МЗС, прадстаўнікі парламента, дзелавых і фінансавых колаў, культуры і прэсы, а таксама паслы Расіі, Украіны, Літвы, Латвіі, Польшчы, Эстоніі, прадстаўнікі беларускай дыяспары ў Англіі.

ПАМЯЦЬ

ПАШАНА ЗАГІНУЎШЫМ

Цэлы месяц пошукавія атрады з ўсёй Беларусі будучь працаваць на месцах былых баёў у Віцебскай вобласці, каб аддаць апошняму пашану загінуўшым у гады ваеннага ліхалецця, перапахаваным іх астанкі. За час гэтай акцыі на беразе ракі Лучэса з’явіцца помнік воінам, а ў Полацку, на месцы расстрэлу 20 тысяч ваеннапалонных, будзе адкрыты мемарыял. Завершыцца вахта Памяці ў дзень святкавання юбілею вызвалення рэспублікі ад фашысцкіх захопнікаў.

САМЫ ЛЕПШЫ

ЧАРНОБЫЛЬ І БЕЛАРУСЬ

Дакументальны фільм “Чарнобыль і Беларусь”, зняты нашымі кінематографістамі, прызнаны адной з самых яркіх работ, прадстаўленых на Міжнародным фестывалі экалагічнага кіно ў Ізраілі. Хаця прызы на ім не прысуджваліся, меркаваць аб поспеху фільма можна па геаграфіі яго пракату: Іерусалім, Тэль-Авіў, Хайфа, шэраг іншых гарадоў і пасёлкаў краіны. Беларуская дэлегацыя сустрэлася не толькі з калегамі-кінематографістамі, але і з членамі ізраільскага ўрада — міністрам адукацыі, культуры і спорту А. Рубінштэйнам і міністрам, які курыруе пытанні мастацтва, Ш. Апоні.

Дасягнута дамоўленасць аб здымках некалькіх сумесных беларуска-ізраільскіх дакументальных фільмаў.

ВЕСТКІ АДУСЮЛЬ

ЗАМЕСТ старога Дня савецкага друку, які адзначаўся 5 мая, Указам Прэзідэнта Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь зацверджаны новы — свой, нацыянальны. І называцца гэтае свята будзе — Дзень беларускага пісьменства і друку. Адзначацца ён будзе ў першую нядзелю верасня.

22 ДОНАРЫ, якія здавалі кроў на плазмафарэз у Магілёўскай абласной станцыі пералівання крыві, трапілі ў рэанімацыйнае аддзяленне бальніцы з дыягназам: таксічная рэакцыя. Прычына — пластыкатныя мяшкі-кантэйнеры, якімі карысталіся ўрачы. Закуплены ў Швейцарыі, яны аказаліся проста нестэрэльнымі. Усяго ж такіх кантэйнераў Беларусь закупіла 600 тысяч штук на агульную суму 16 мільянаў долараў.

ПАВЕЛ КАЗЛОЎСКІ, міністр абароны Беларусі, падаў у суд на кандыдата ў прэзідэнты А. Лукашэнка і газету “Звязда”, што надрукавала яго выступленне, патрабуючы абароны гонару. Лукашэнка, які абвінаваціў Казлоўскага і яго ведамства ў карупцыі, на суд не з’явіўся і нават не прыслаў свайго адваката. Міністр абароны не мае намеру адступаць.

СПЕЦЫЯЛЬНАЙ пастановай урада з 1 чэрвеня 1994 года творчым работнікам літаратуры, культуры, мастацтва і архітэктуры, якім прысвоены ганаровыя званні “Народны пісьменнік Рэспублікі Беларусь”, “Народны паэт Рэспублікі Беларусь”, “Народны артыст Рэспублікі Беларусь”, “Народны мастак Рэспублікі Беларусь”, “Народны архітэктар СССР” і асноўным месцам работы якіх з’яўляюцца ўстановы літаратуры, культуры і мастацтва, што фінансуюцца за кошт сродкаў дзяржаўнага бюджэту, устаноўлена штомесечная даплата ў памеры 5 мінімальнага заробочнага плат, незалежна ад займаемай пасады.

МІНУЛА 10 гадоў, як пачало працаваць метро сталіцы. За гэты час перавезена больш за 1 мільярд пасажыраў. Штодзень паслугай мінскай падземкі карыстаецца 420 тысяч чалавек. Сёлета чакаецца, што яна падоўжыцца на 2,92 кіламетра, адкрываюцца 2 новыя станцыі — “Маладзёжная” і “Пушкінская”.

БОЛЬШ за 4 500 парушэнняў закону спынілі сёлета беларускія мытнікі. На граніцы затрыманы тавары і каштоўнасцей, якія перавозіліся незаконна, на суму 52 мільярды рублёў. Распачата 25 крымінальных спраў. Спынена 12 спробаў перавозу наркотыкаў, 20 — зброі і боепрыпасаў.

АДБЫЎСЯ першы выпуск студэнтаў адноўленай Мінскай духоўнай семінарыі, што месціцца ў сценах Свята-Успенскага манастыра ў Жыровіцах. Дыпламы атрымалі 21 студэнт дзёнага і 43 — завочнага аддзяленняў. Семінарыя была адноўлена ў 1989 годзе.

КАЛІ ВЕРЫЦЬ Цэнтру даследаванняў будучыні пры ІПК “Эрыдан”, то большасць насельніцтва Беларусі (79,4 працэнта) за тое, каб у Рэспубліцы Беларусь было дзве дзяржаўныя мовы: руская і беларуская. Толькі беларускую мову ў якасці дзяржаўнай хочучь зацвердзіць 14,7 працэнта рэспандэнтаў. Дзяржаўнасць адной рускай мовы адстойваюць 4,4 працэнта апытаных.

Янка ЗАПРУДНІК:

"Я ЗНАЙШОЎ СЭНС ЖЫЦЦЯ Ў СЛУЖБЕ СВАЙМУ НАРОДУ"

[Заканчэнне.
Пачатак на 1-й стар.]

Да гэтага часу большасць нашага грамадства ставіцца да замежнай інтэлігенцыі як да буржуазна-нацыяналістычнай...

— Гэта правільная ацэнка. — Вы ж ставіцеся да нашай інтэлігенцыі як да савецкай...

— Не, не абавязкова. Пачну з паняцця нацыяналізму. Тут дэфініцыя нацыяналізму спачварана ідэалогіяй, і тут ён абавязкова з адмоўным знакам. Нацыяналізм жа як палітычны спектр мае ў сабе шмат пазітыўнага, бо ў сваёй існасці нацыяналізм — гэта пранятасць сваёй нацыяй. І калі я праімаюся сваёй нацыяй і развіццём сваёй нацыі, маю добрыя адносіны з суседзямі, то чаму я маю быць бліжэй нацыяналіст? Вазьміце слоўнік Узб-стэра і тутэйшы слоўнік, і вы ўбачыце, што ў першым — азначэнне нацыяналізму шырокае, у другім — звужанае да адмоўнага. Рэчаіснасць наогул павінна ўспрымацца ва ўсіх ейных дэталях. Тое, як мы ставімся да рэчаіснасці на Беларусі, шмат у чым залежыць ад таго, які даны інтэлігент разумее асноўныя патрэбы і каштоўнасці. Але інтэлігенты ёсць розных колераў. Вось чытаю я артыкул мастака Андрэя Савіцкага ў "Рэспубліцы". Артыкул зняважлівы, дзе аўтар лье без ніякай аргументацыі бруд на Конана, Мальдзіса, іншых, каго я добра ведаю. Дзе ўсё ад пачатку да канца фальш. Дык які ён для мяне інтэлігент? А гэтка публіцыстыка, дарэчы, адлюстроўвае ў ладнай меры і дзяржаўную палітыку.

— Адметнай рысай сённяшняга дня павінна быць паяднанне ўсёй Беларускай нацыі ў імя агульнанацыянальных інтарэсаў. Ці магчыма яно?

— Еднасць сёння патрэбная і магчымая. Яна магчымая, дзякуючы здольнасці прыехаць сюды, на Бацькаўшчыну. Мы шчаслівыя, што дачакаліся магчымасці кантакту. Вельмі важна, што мы можам сустрэцца, каб паразмаўляць, пакрытыкаваць, паспрачацца і выслушаць іншы бок. Цяпер у нас шмат новых клопатаў і балаячак. Мы не разв'язам усіх праблем, але пэўна да чаго-небудзь дагаворымся і знойдзем паразуменне. Далучэнне дыяспары да сваёй Радзімы — з'ява вельмі радасная і неабходная. Часам здалек нам больш бачныя вашы праблемы. Беларусь — гэта тое, што нам усім баліць, і мы будзем шукаць нейкага супольнага выйсця.

— Дык што вам, беларусу, які жыве ў Амерыцы, кідаецца ў вочы тут перш-наперш?

— Шмат што за апошні час тут змянілася да лепшага. Вось я ў рэдакцыі газеты, якая нясе цяпер ідэю дзяржаўнасці, і сёння газета нам вельмі падабаецца. Праўда, цяпер шмат што ўскладнілася, асабліва ў эканоміцы жыхавых становішча. Але больш уражвае тое, што застаецца пакуль нерухомым, — гэтакая духоўная руіна, якую я бачу тут на кожным кроку. Гэта хлеланіна, абывацтва, запушчанасць нават там, дзе не патрэбна ніякіх фондаў ці бюджэту, дзе патрэбна проста быць акуртаным. Душа беларуса зруманавана. Няма агульнага адчування і патрэбы прыгажосці. Маленькія дзеткі бачаць гэтую няхлывнасць і прызвычайваюцца да яе, падрастуць — і самі будуць рабіць на цяп-ляп. Прыязджаю я ў Мір у м а с т а ц к а е (!) вучылішча і бачу, як будынак неахайна памалаяваны. Двор зарос быллем. Памятаеце ў Арсенневай: "Пальном і быллем параслі нашы нывы"? Больш таго, у вучылішчы неда-

хоп матэрыялаў для працы, дык яны, даруйце, вандалы, высякаюць у парку каштоўныя дрэвы, стогадовыя дубы, каб здабыць гэты матэрыял. Чалавек без патрыятычнага пачуцця будзе дзікуном. Важна, каб людзі ўсвядомілі пазыяноўскую формулу: сёння нас можа выратаваць толькі беларускі патрыятызм. Калі чалавек будзе мець пачуццё гонару, гордасці за сваё, можа тады і ён зробіць нешта, каб прыбраць гэты бруд, хлам, што відзён навакол...

— Як жа выхаваць гэтае пачуццё годнасці? Самасвядомасць? Ці ёсць шанцы ў беларускага народа стаць сапраўды на дзяржаўную аснову, адбудаваць і адраджаць як паўнаважную нацыю?

— Шанцы ёсць, але праграма гэта вялікая і доўгатэрміновая.

Пачынаць тут патрэбна ад самога мыслення. Давайце вернемся на пачатак XVIII стагоддзя. Чалавек — прадукт гістарычных працэсаў. У канстытуцыі Рэчы Паспалітай 1791 года не ўзгадваюцца ні летувісы, ні беларусы. І самое паняцце "беларускасці" было звужана: беларускае разумелася як сялянскае, мужыцкае. Гэты стэрэатып захаваўся і да сённяшняга дня. Я ўжо пісаў пра кнігу спадара В.Бандарчыка "Сям'я і сямейны быт беларусаў" (Мінск, 1990 год), дзе ён і яго калегі разглядаюць беларускую сям'ю на працягу стагоддзяў як выключна сялянскую. І тут само сабой узнікае пытанне: хіба ўсё насельніцтва Беларусі складаецца і складалася толькі з адных сялян?

— У адной з вашых прац напісана, што адпаведна перапісу 1897 года з 153 тысяч прадстаўнікоў дваранскага саплоўя 43,3 працэнта (65 тысяч чалавек!) назвалі роднай мовай беларускую.

— Факт вельмі цікавы. Я ўзяў яго ў Паўла Церашковіча. Дарэчы, у тых часы паняцце беларускасці не было такім дзяржаўнасным, як сёння. Тып палітычнага беларуса яшчэ да канца не вывучаны, не асэнсаваны. Мы самі сябе абакралі і стаім у роспачы самаабшарпаньня. І ўсё чакаем. Такая цяжкая беларуская завядзь: пачакаем яшчэ да заўтра, можа што зменіцца; пасядзім на плоце, паглядзім, у які бок скончыць. Быў я сёння ва ўладзікі Філарэта. У яго капліцы вісяць дзве іконы. На адной — усё беларускія святыя, а на другой — святыя, імёнамі якіх названы цэрквы на Беларусі. Я пытаюся: "Чаму на другой іконе няма ніводнага святога з першае іконы?" Заканамернае пытанне? Не нацыяналістычнае пытанне?

Сёння мы мусім мысліць іншымі катэгорыямі. У нас ёсць перш-наперш свая дзяржава. Ёсць інфраструктура Беларускай дзяржаўнасці. Ёсць палітычны партыі. Хутка будзем выбіраць прэзідэнта. Ёсць парламент. Сёння ёсць моладзь, хоць яе і не шмат, якая стаіць на пазіцыі адраджэння. Ёсць наша прызнанне ў свеце, мы маем членства ў ААН. Ёсць спрыяльная тэндэнцыя развіцця ў свеце. У амерыканскіх газетах, калі тлумачыцца палажэнне ва Усходняй Еўропе на схематычнай карце, дзе раней была белая пляма або было напісана "Russia", сёння ўжо пазначана "Belarus". Такі вольны дробны выпадак інфармацыянага патоку, дзе Беларусь у моц існавання дзяржавы ўзгадваецца прынамсі хоць адным словам. Нашы прадстаўнікі запрашаюцца на міжнародныя канферэнцыі. Намі цікавяцца. Мяне запрасілі выкладаць курс гісторыі і палітыкі Беларусі ў Ка-

лумбійскім універсітэце якраз у моц існавання гэтай дзяржавы, у моц патрэбы разабрацца, якія тут адбываюцца працэсы.

— Нягледзячы на ўсе тыя прыкрытты, што вы пералічылі, у большасці нашых грамадзян, відаць, захаваўся імкненне "быць навеки с Россией". Пра гэта сведчыць і дамова ўрада Беларусі з Масквой аб аб'яднанні грашовых сістэм.

— Да гэтага часу Беларусь на 90 працэнтаў залежыць ад энэрганосбітаў Расіі. Індустрыялізацыя Беларусі праводзілася сведма з Масквы з разлікам, што эканоміка Беларусі ўбудуецца ў гэтую вялікую імперыю. Гэтай залежнасці немагчыма пазбавіцца адразу, але гэта можна зрабіць паступова. Відавочна, для некаторых лягчэй, калі ёсць дзядзька ў Маскве, які скажа, што рабіць, і тады галава не баліць. Гэтае імкненне здаць адказнасць і назіраем мы сёння ва ўрадзе. Людзі ж павінны зразумець, што незалежнасць не азначае ізаляцыі або варожасці да рускіх і нежадання супрацоўнічаць. Гэта толькі азначае, што трэба ўстаць на поўны рост, выпраставіць свой рыбет і глядзець, як роўны на роўнага. Мы жывём у цывілізацыі, дзе адзін з галоўных прынцыпаў — прынцып роўнасці ў сэнсе права кожнага мець месца пад сонцам. Гэта нейкая недарэчнасць, калі малая нацыя хоча быць вялікай праз далучэнне да большае. У беларускім грамадстве назіраецца нейкае маленне на рускую мову. Беларускай мовы ў Менску за рэдкім выключэннем сёння я не чую...

— Нас ад яе адвучвалі доўгія гады.

— Так, але гэта хваравіты стан душы, калі чалавек сваё топча ў балота, а шукае нейкай вышэйшасці ў суседа. Я сам люблю рускую мову, шмат чытаю на ёй, але ў сям'і са сваімі дзецьмі размаўляю па-беларуску. Беларусы хварэюць комплексам ніжэйшасці пры адначасовым неўсведамленні гэтага комплексу.

— Вы прыехалі напярэдні выбараў прэзідэнта Беларусі. Каго вы бачыце першым прэзідэнтам і як наогул

ставіцеся да інстытута прэзідэнцтва ў Беларусі?

— Моцная рука патрэбна. Грамадства ў разбродзе. Ніхто не ведае дакладна, як вывесці эканоміку з заняпаду, што рабіць з прыватызацыяй, фермерствам, калгасамі. Але ж да моцнай рукі патрэбна разумная галава і чулае да патрэб свайго народа сэрца, каб былі прывязанасць да пэўных фундаментальных вартасцяў. Каго бачу прэзідэнтам? Мой розум і сэрца з Пазынькам. Калі б прыйшоў Пазынька, то гэта азначала б, што народ, выбаршчыкі зразумелі, што па старой формуле выйсця мы не знойдзем і што выхад у цывілізаваны свет трэба шукаць у новым накірунку.

— Спадар Запруднік, мы шмат сёння з вамі разважалі пра Беларусь і беларусаў, пра тое, што апошнім часам усё часцей чуюцца гэткае буркліва-песімістычнае: беларусы нічога не варты як нацыя. Мяркую, не палічыце пытанне неактуальным ці недарэчным. Дык як жа вы ставіцеся да беларусаў? Ці любіце свой народ?

— Калі б я не любіў свайго народа, то я не быў бы тут кожны год па некалькі разоў. Я пакінуў Беларусь семнаццацігадовым хлопцам. У Нямецчыне скончыў беларускую гімназію і ад таго часу я ўвесь у беларускім руху. Я ажаніўся з беларускай дзяўчынай (нябожыцай ужго), мы шанавалі родную мову, усё беларускае. Я не магу быць інакшым. Так, я амерыканскі грамадзянін, прафесар, гісторык. Амерыка мне дарагая сваімі магчымасцямі, духам, краідамі. Але эмацыянальны свет закладваецца да семнаццаці гадоў, і гэта ўва мне ляжыць моцна і непорушна. Я знайшоў сэнс жыцця ў службе свайму народу, сваёй Бацькаўшчыне, Беларускай справе. Гэта надае майму жыццю дэятнасць і прыносіць духовае задавальненне. За пяцьдзесят гадоў аб'ехаўшы вакол зямлі, я вярнуўся да сваёй крывіцы, да сваіх родных і чуося вельмі шчаслівым.

Гутарыла
Таіса БАНДАРЭНКА.
Фота Віктара СТАВЕРА.

У РАСІЙСКОЙ імперыі большавікі праявілі сваю дзейнасць у захопе ўлады, скарыстаўшы на той час палітычны крызіс. Каб гэтую ўладу захапіць і ўтрымаць, быў кінуты імі лозунг: "Зямля сялянам, фабрыкі, заводы рабочым", але ж працоўны люд нічога не атрымаў. Праўда, адразу пасля грамадзянскай вайны па эканамічных прычынах было нейкае адступленне ў бок рынку, калі сяляне маглі свабодна працаваць на сваёй зямлі. Ды гэта было нядоўга, мо 5-6 гадоў. Па-першае, каб аддаць зямлю ва ўласныя рукі, у большавікоў не было запланавана, а па-другое, яны зразумелі: навошта аддаваць сялянам

ПІСЬМЫ ЗБЛІЗКУ ДАПАМАГЧЫ ФЕРМЕРА СТАЦЬ НА НОГІ

зямлю ва ўласнасць, калі гэтыя сяляне могуць на ёй працаваць бясплатна, толькі над імі ўзняць даўжэйшую плётку, што потым і адбылося. Я пра гэта яшчэ гавару і таму, каб неж у большай часткі нашага грамадства развянчаць веру ў камуністычныя правадыроў і камуністычную ідэалогію. Бо такая несвядомасць стрымлівае працэс адраджэння нашай дзяржавы, нашай Бацькаўшчыны.

Вяртаючыся да сучасных гаспадарак, хацеў бы сказаць, што і цяпер яшчэ людзей заводзяць у зман, называючы калгасы "калектыўнай гаспадаркай". Дык калі гэта калектыўная ўласнасць, то няхай тады кожны пры выхадзе з калгаса возьме сваю долю. Але ж не, атрымае дулю з трох пальцаў.

А вось паглядзіце, якую барацьбу вядуць мясцовыя ўлады, старшыні калгасаў, дырэктары саўгасаў з людзьмі, што хочучы атрымаць зямлю для фермерскай гаспадаркі. Нават тыя законы, якія ёсць, не дзейнічаюць. Тут яшчэ трэба ўлічваць і псіхалагічны стан, і наогул несвядомасць большай часткі грамадства як на вёсцы, так і ў горадзе, а з несвядомымі людзьмі лепей весці барацьбу. У гэтым ёсць яшчэ і свае прычыны, бо інфармацыя ад мясцовых улад на вёсцы ідзе ў карысным напрамку для чыноўнікаў гэтых раёнаў. Ёю запоўнены і раённыя газеты, і такія газеты, як "Советская Белоруссия" і "Белорусская нива" — гэта выданні посткамуністычнага накірунку.

Зыходзячы з вышэйсказанага, хацеў бы прапанаваць, каб неж задаволіць і аб'яднаць інтарэсы людзей, якія жадаюць апрацоўваць зямлю сваімі рукамі ці маюць сваю жывёлагадоўчую ферму або іншую гаспадарку, і забяспечваць свае фінансавыя патрэбы, неабходна стварыць "сельскагаспадарчыя асацыяцыі". Іх спонсарамі маглі б быць прыватныя фірмы, акцыянерныя таварыствы ці якія іншыя арганізацыі. Надзяліць іх трэба адпаведнымі правамі. Асноўнай задачай такіх асацыяцый будзе дапамогаць умацаванню фермерскіх альбо індывідуальных гаспадарак. Прыкладам такіх гаспадарак зацікавіліся б іншыя, і гэта дапамагло б адраджэнню эканамічна моцнай вёскі.

Мікалай КАРАЛЬКОЎ,
член Беларускай сацыял-
дэмакратычнай грамады.

НЕВЯДОМАЯ ВАЙНА

АНТЫБАЛЬШАВІЦКІ РУХ НА БЕЛАРУСІ (1917–1925 гады)

ЭТУ ВАЙНУ даследчыкі на Захадзе называюць “невядомай”. І хоць яна мела каласальны размах у розных кутках, у тым ліку і Савецкай Беларусі, яе гісторыя нам мала вядомая. Дакладней, штосці ведаем, але ў крывым люстэрку савецкай гістарыяграфіі масавы паўстанцкі рух сялян супраць бальшавізму выглядаў звычайнай крмінальнашчынай з палітычнай афарбоўкай — “палітычным бандытызмам”, “кулацкай”, “кулацка-шляхецкай кантэррэвалюцыяй”. Не дзіўна: гісторыя паўстанцкага руху стваралася пераможцамі ці па іх указанню.

Нарэшце мы перасталі называць бандытызмам масавую барацьбу сялян супраць палітыкі “ваеннага камунізму” і карных метадаў кіравання вёскай, а ўзброены пратэст асноўнай масы насельніцтва супраць дзяржаўнага прыгнёту зводзіць да крмінальных і разбойных дзеянняў. Неабходна таксама адмовіцца і ад надакучлівага стэрэатыпу ў ацэнцы сялянскіх выступленняў як кулацкіх.

“Заможныя сяляне” змагаліся за сваё існаванне і разам з тым адстойвалі карэнныя эканамічныя інтарэсы ўсяго сялянства. Антонаўскі рух на Тамбоўшчыне, махноўскі — на Украіне, басмачоўскі — у Сярэдняй Азіі былі народнымі сялянскімі войнамі не толькі супраць улады, але і за права жыць па-свойму, за сваю радзіму, вялікую і малую.

Гісторыкі сёння апярываюць тэрмінамі “малая грамадзянская вайна”, “трэцяя сялянская рэвалюцыя”.

Нашы суседзі, летувісы, часцяком ужываюць тэрмін — рэзістэнцыя і маюць на ўвазе тое, што і генерал дэ Голь, з вуснаў якога ўпершыню ён прагучаў у Лондане 23 чэрвеня 1940 года. Рэзістэнцыя — гэта супраціўленне жыхароў акупаванага краю захопнікам. Гэта выявы памкненняў заняволенага народа, яго жаданне абараніць сваю свабоду. Лічу, што гэты тэрмін, хаця ён і з’явіўся ва ўжытку праз дваццаць гадоў пасля падзей, аб якіх далей пойдзе размова, на мой погляд, добра адлюстроўвае адносіны паміж насельніцтвам Беларусі і бальшавікамі, якія трапілі сюды ў выніку падзей першай сусветнай вайны ці потым разам са славытымі чырвонымі камандзірамі Тухачэўскім, Убарэвічам, Путнам і інш. “Чужынцамі” і “прышлымі” былі яны для беларусаў. Чырвоная Армія для беларусаў таксама была арміяй чужынцаў. Шматлікія дэзерціры з яе рады — таму сведчанне. Для веліжскіх і служчых паўстанцаў, мяцежнікаў Міншчыны, зеленадубцаў, балахоўцаў — усіх, каго яднала высакародная ідэя ўтварэння незалежнай Беларускай дзяржавы, чырвоныя былі

акупантамі. Таму супраціўленне набывала ўсё больш упарты і арганізаваны характар.

Прычыны паўстанцкага руху ў паслякастрычніцкай Беларусі шматлікія і разнапланавыя. Папершае, ад ваеннага заняпаду, жахаў бальшавізму людзі бачылі выйсце ў незалежнасці і дзяржаўнай самастойнасці. У тыя часы, як і зараз, беларусы стаялі на раздарожжы: якой сцэжкай ісці — што вядзе ў Еўропу, на захад, ці назад, у Расію, якая набыла чырвоны колер. Дакументальныя крыніцы сведчаць: былі прыхільнікі і аднаго, і другога напрамку, але былі і трэція — ні з Польшчай, ні з Масквой, будаваць сваю дзяржаву”. Такі настрой адлюстроўвае адозва, з якой звярнуўся Юрка Лістапад да сваіх землякоў — жыхароў Случчыны ў жніўні 1925 года: “Сяляне-браты родныя! Абрывда нам панаванне чужынцаў: камуністаў і паноў. У часе будучай вайны (маецца на ўвазе сялянскае паўстанне. — Н.С.) нам трэба паўстанне і збудаванне сваю дзяржаву — Беларусь. Няхай жыве вольная Беларусь”.

Па-другое, да большасці насельніцтва — сялянства — савецкая ўлада выбрала палітыку настрымнага насілля і гвалту, самавольства. Бальшавікі імкнуліся разбурыць усё, што сялянства назапашвала стагоддзямі: традыцыйны лад жыцця, гаспадарання, мыслення і духоўную культуру. Тагачасныя ўладары настойліва падкрэслівалі “ідэалагічную другасортнасць” сялянства. Таму, мажліва, з сама пачатку было ўзаконена бессаромнае рабаванне вёскі. Аграрная “рэформа” бальшавікоў не была вынікам волі і пажаданняў сялянства, як гэта шмат гадоў сцвярджала савецкая гістарыяграфія. Вельмі хутка дзкрэт аб зямлі змяніўся харчразвёрсткай, потым непасільным харчпадаткам, канфіскацыяй маёмасці, натурпаўкамі і г.д., што прывяло да голаду ў шэрагу мясцін. Праўду казалі тыя сучаснікі, хто тады сцвярджаў, што дзкрэт аб зямлі “пагражае жахлівым эканамічным крахам”. Як у ваду глядзеў Язеп Лёсік, які сказаў гэтыя словы. Людзей пужала адсутнасць нават бачнасці законнасці. У вёсцы панаваў проста разбой. Калі селянін не жадаў аддаць набытае за ўсё жыццё, яму пагражалі ўсе кары ваеннага часу, аж да расстрэлу ўключна. Як прыклад, працэнтую загад № 4 Харчовага камітэта ССРБ, які падпісалі старшыня СНК А. Чарвякоў і камісар па землеўпарадкаванню У. Ігнатоўскі: “...граждане, которые будут

противодействовать проведению “недели продовольствия” (што прадуглежвала масавае адабранне харчу. — Н.С.), будут немедленно арестовываться, имущество их будет конфисковано”. Загад № 5 ўжо канкрэтызаваў пакаранні: “...Всякие отказы от немедленного выполнения разверстки гражданами деревень будут считаться неподчинением Советской власти и беспощадно караться. Председатели сельских Советов обязаны немедленно арестовывать таковых и направлять в Минск для заключения в тюрьму... В случае уклонения той или иной деревни от разверстки немедленно арестовывать председателей сельсоветов (вось так!), контрреволюционные элементы, каковых направлять в тюрьму в Минск. В случае дальнейшего упорного уклонения от выполнения продразверстки, приступить к немедленной конфискации продуктов и скота, а также лишить граждан прав на получение продуктов городского производства...” Трэба значыць, што апошня пагроза была пустым гукам. Вёска амаль нічога не атрымлівала ад разбуранага вайной горада. “За нож аддаў карову”, — скардзіўся ў валасны рэўком селянін вёскі Ненеўшчына Барысаўскага павета.

Не меншых намаганняў патрабавала ад улад спгананне так званага фіксаванага харчпадатку. Сялянства лічыла, што не ў стане выкаста яго. Цяжка прыходзілася тым, хто на месцах выбіваў падаткі. Так, камісар па харчаванню Барысаўскага павета быў вельмі патрабавальны да сваіх падначаленых: (цэпую на мове арыгінала) “...налог нужно выполнять ценой каких бы то ни было усилий и жертв... Все должны быть на ногах день и ночь и твердо, без малейшей слабости осуществляют руководство. Никаким просьбам, ни слезам не верить. Всех просящих о снижении налога немедленно сажать под арест. Пусть будут жертвы...”. Для аперацыйнага спганання падатку былі створаны харчовыя ўдарныя тройкі, якія патрабавалі: “Железной рукой выискивать продналог!”.

Не грэбавала паборамі і славетная Чырвоная Армія. Па ўсёй Беларусі сяляне скардзіліся на чырвоных рабаўнікоў. Сяляне мястэчка Валасевічы (Барысаўскі павет) і кастрычніку 1920 года даслаў у павет данясенне: “...па вёсках раз’язджаюць атрады, якія быццам шукаюць дэзертыраў, тэрарызуюць насельніцтва, вытрасаюць са скрыняў лепшыя рэчы... Чырвонаягвардзейскі атрад у 60 чала-

век з 2-мя кулямётамі быццам бы для барацьбы з бандытамі абрабаваў усю вёску, не пакінуў ёй нічога...” Вытрымка з загада № 125 ад 2 лістапада 1920 года па Бабруйскаму рэўкому таксама сведчыць аб тым, што ўжо апісаныя факты і тут мелі месца: “...из разных местностей, где проходит фронт, поступают сообщения о бесчинствах, творимых проходящими частями Красной Армии, которые самочинно производят реквизиции и конфискации, избивают население...” М. Тухачэўскі вымушаны быў звярнуць увагу (далей цэпую яго загад), “что различные отряды, приходившие в тот или иной район, терроризовали не только население, но и местный исполком и его органы”, і патрабаваў “информовать ЧК”. Тут трэба падкрэсліць, што на занятых Чырвонай Арміяй тэрыторыях Беларусі панавалі вайскоўцы. З органамі савецкай улады яны не цырымоніліся, часцяком на іх не звярталі ўвагі. Як сведчаць дакументы, яны назначалі і знімали старшыню выканкомаў, арганізавалі першыя камуны.

Аднак, на думку М. Тухачэўскага, заслугоўвалі суровага пакарання не тыя, хто здэкаваўся з вясцоўцаў, а тыя, хто не пажадаў служыць у арміі, “несущей на своих штыках освобождение всему трудовому народу”. Мясцовыя жыхары хутка пераканаліся, што Чырвоная Армія паспяхова вызваляе ад маёмасці і “излишков” харчавання, можа вывесці з двара апошняга каня. Лозунгі “Да здравствует Советская Россия”, “Да здравствует Советская Польша”, “Да здравствует всемирная революция” былі абсалютна чужымі і незразумелымі для большай часткі беларускага насельніцтва. Дэзерцірства мела на Беларусі каласальныя памеры. Гэта была адна з самых і распаўсюджаных форм непадпарадкавання і супраціўлення савецкай уладзе. І гэта, нягледзячы на тое, што ва ўсіх гарадах і мястэчках Беларусі былі расклеены загады, якія абяцалі самыя жорсткія пакаранні за дэзерцірства ці ўхіпенне ад прызыву, напружана працавалі камісіі па барацьбе з дэзерцірствам (камдзсы). Улада перывядчына аб’яўляла тыдні добраахвотнай рэйкі. Загад № 1130 арміяй Заходняга фронту ад 14 чэрвеня 1920 года за подпісам Тухачэўскага і Смілгі пужае канфіскацыяй маёмасці шматлікія катэгорыі насельніцтва: дэзерціраў, іх сем’і, тых, хто укрывае дэзерціраў ці іх маёмасць. Загад з аднаго боку, не спрыяў, мякка кажучы, развіццю добрасу-

седскіх адносін, таму што простае спачуванне аднавяскоўцу магло прывесці да згубы нажытага. З другога боку, матэрыяльна стымуляваў тых, хто вёў упартую барацьбу з дэзерцірамі, бо згодна з пунктам загада № 3 “все конфискованное у дезертиров, их семей и укрывателей имущество, немедленно передавалось семьям честных красноармейцев в другие волости и уезды”.

Савецкая гістарыяграфія доўгі час сцвярджала, “што насельніцтва паўсямесна варожа адносілася да кулацкіх банд”. Але М. Тухачэўскі ў свой час зрабіў іншыя высновы: “1. ... надлежит иметь в виду, что бандитизм распространен по всей территории округа... имеет успех благодаря хорошему укрытию — лесам, болотам или (што галоўнае) сочувствию местного населения; 2. Действия отрядов внутренней службы, состоящих из местных жителей, не приводили к нужным результатам. Успешно бороться с бандитизмом может только часть, не имеющая в своих рядах местных жителей”. Як бачым, перад тым як расстраляць мяцежнікаў Кранштата, падавіць Антонаўскае паўстанне на Тамбоўшчыне, М. Тухачэўскі меў неаблагодную практыку на Беларусі.

Арганізатарамі антыбальшавіцкага руху на Беларусі выступілі палітычныя партыі. Сярод іх — Беларуска партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў (БПС-Р), Беларуска сялянская партыя “Зялёнага дуба” (“Зялёны дуб”), інш.

БПС-Р узнікла летам 1918 года, у яе ўвайшла былыя дзеячы Беларуска Сацыялістычнай Грамады (БСГ), супрацоўнікі рэдакцыі “Наша ніва”. Партыя аказвала моцны ўплыў на сялянства, яе падтрымлівала большасць беларускіх настаўнікаў. Эсэры стаялі на пазіцыях незалежнасці і недзялімасці Беларусі ў яе этнаграфічных межах, арыентаваліся на Раду БНР, якую лічылі адзіным нацыянальным прадстаўніком беларускага народа.

БПС-Р была адзіным з арганізатараў вядомага Слуцкага паўстання. Большасць Нацыянальнага камітэта Случчыны, а потым Прэзідыума Слуцкай Роды, выбранай з’ездам Случчыны 15–16 лістапада 1920 года, былі эсэры, сярод іх У. Пракулевіч, П. Жаўрыд, В. Русак, М. Асвятцкі і інш.

Дапамогу слуцкім паўстанцам аказваў і “Зялёны дуб”. Гісторыя гэтай партыі, лепш скажаць — палітычнай арганізацыі — яшчэ мала вядомая. Яна была створана па тыпу ўзброенай палітычнай арганізацыі ўвосень 1920 года. На чале яе стаяў Вячаслаў Адамовіч (малодшы), партыйная мянушка Дзяргач.

Ніна СТУЖЫНСКАЯ, кандыдат гістарычных навук.
[Заканчэнне будзе].

НАВОШТА НАМ ПАН?

Паважаны рэдактар!
У гэтым годзе пачаў атрымліваць вясую газету, за што шыра дзякую. У часы савецкае ўлады спатыкаўся з “Голасам Радзімы”. Яна, аднак, была пісаная ў зусім іншым духу і на двох мовах. Прыемна чытаць цяперашняе выданне, бо яно пісанае поўнасьцю ў нашай роднай мове і больш патрыятычным духу.

Наведваю Беларусь ад 1973 года. Мая астанняя візіта была ў прошлым годзе — на 3’ездзе беларусаў сьвету. Прыемна было быць прысутным на гэтым славытым з’ездзе, пабачыць Менск, раскрашаны нашымі сьцягамі і ў рэдкасьці нашай славытай пагоняй. Прыемна было пачуць патрыятычныя прамовы і бачыць радасць на тварах прысутных дэлегатаў, браць удзел у з’ездзе ў сталіцы незалежнай Беларусі. Скажаўшы гэта, на жаль, на вонкі новых зьменаў не бачыў.

Паміма, што Беларусь прайшла два гады, як сталася незалежнай дзяржа-

вай, старая савецкая сыстэма надалей пануе. У Брэсце тыя самыя пагранічнікі, якія былі пры саветах, ужываюць ва ўсім толькі рускую мову. У гарадах і вёсках назовы вуліц і местаў як былі, так і засталіся.

У гарадскіх управах ужываецца толькі руская мова. Ці ўжо не час над гэтым усім задумацца і пачаць сваю родную мову больш шанаваць і між насельніцтва пашыраць. Прыкра, што Беларуска ўрад сябе больш не рэклімуе тут на Захадзе. Да гэтае пары тут у Англіі нічога не ўспамінаецца пра Беларусь у прэсе ці тэлевізіі. Як бачу з “Голасу Радзімы” № 16, наш урад надалей імкнецца, каб нашыя эканамічныя праблемы Масква развязава. Як то кажа пасловіца: “Пану мужык прадаў сваю гаспадарку і яго парабкам стаўся”. Ці ж мы, беларусы, так незарадныя, што патрабуем “пана”, каб ён наш гаспадарыў?

З пашанай

Англія. С. БУДКЕВІЧ.

Орша. Прыгожы цэнтр горада ўлетку.

Фота М. ВІКТАРАВА.

У праекце канстытуцыі Мікіты Мураўёва пра-дугледжваўся федэратыўны пад Расіі. Імперыю павінны былі ўтвараць асобныя дзяржавы, якія, аднак, уяўлялі сабой не што іншае, як тэрытарыяльна-гаспадарчыя адзінкі па ўзору паўночнаамерыканскіх штатаў. Літоўска-беларускія землі планавалася ўключыць у дзве дзяржавы: Заходнюю са сталіцай у Вільні і Дняпроўскую са сталіцай у Смаленску. Мураўёў лічыў Расію рускай дзяржавай і нацыянальнага пытання фактычна не ўзімаў.

ВОДГУКІ ДЗЕКАБРЫЗМУ НА ЛІТВЕ-БЕЛАРУСІ. Сярод мясцовых інтэлектуалаў таго часу яшчэ не было поўнага разумення непрымальнасці для нашага народа дзекабрысцкіх шавіністычных праграм. Яны нават знаходзілі падтрымку ў асяроддзі спаланізаванай шляхты заходніх літоўска-беларускіх зямель ды рускіх афіцэраў. Менавіта яны і стварылі ў 1825 годзе на Беластоцкім тэрытарыяльна-арганізацыйным ўпаддзеле дзекабрыстаў. Гэта арганізацыя складалася з “Таварыства ваенных сяброў”, у якое ўваходзілі афіцэры Асобнага Літоўскага корпусу, “Таварыства згоды”, якое аб’ядноўвала мясцовых паноў, чыноўнікаў і настаўнікаў, і “Таварыства заран”, якое было створана яшчэ ў 1823 годзе вучнямі Беластока і Свіслачы. Праўда, частка заран захоўвала самастойнасць. Галоўная ўлада належала беластоцкаму шляхціцу, былому філсамату Міхалу Рукевічу. Яго бліжэйшымі памочнікамі былі капітан Канстанцін Ігельстром і паручнік Аляксандр Вягелін. Арганізацыя мела

связь з польскім “Патрыятычным таварыствам” і аб’яднаннямі рускіх дзекабрыстаў.

24 снежня 1825 года ў мястэчку Бранск, што пад Беластокам, члены “Таварыства ваенных сяброў” сарвалі прысягу піянерскага батальёна новаму цару. Спроба далучыць да сябе суседнія вайсковыя часці не мела поспеху. Кіраўнікі арганізацыі былі арыштаваны і асланы ў Сібір на Нерчынскія руднікі, дзе працавалі і жылі разам з іншымі дзекабрыстамі Расіі.

ДЗЕКАБРЫЗМ У НАШЫМ ЛЁСЕ. Такім чынам, пасля ваіны 1812 года ў Расіі назіраўся ўздым рэфармісцкага руху. Рускія дваране-рэфарматыры не маглі сваімі імперскімі амбіцыямі і няўвагай да Літвы-Беларусі прывабіць літоўска-беларускую шляхту, якая заставалася ў сферы ўплыву польскага вызваленчага руху і звязвала з ім больш спрыяльныя для свайго краю перамены. Няўдалае выступленне дзекабрыстаў толькі ўзмацніла ўладу рэакцыі і рабіла перамены ў імперыі да лепшага ў бліжэйшы час нерэальнымі. А гэта яшчэ больш зблізіла беларусаў з палякамі і падштурхнула іх разам у бок узброенай барацьбы за вызваленне з царскай няволі.

6. ПОЛЬСКА-РУСКАЯ ВАЙНА 1831 ГОДА

1794, 1812 і нарэшце 1831 год.. Ужо каторы раз польскі народ падымаўся на вызваленчую

барацьбу. Але ці была гэта барацьба вызваленчай для Літвы-Беларусі?

6.1. Выспяванне і ход вайны

ПАЛІТЫКА АДРЫВУ ЛІТВЫ-БЕЛАРУСІ АД ЦАРСТВА ПОЛЬСКАГА. Новы імператар Мікалай I быў выхаваны на прынцыпах рускага мілітарызму, абсалютнага самаўладдзя і шавінізму. Таму ён не мог захоўваць паяльныя адносіны да непакорных палякаў. Царства Польскае (канстытуцыя, сейм, войска) у Пецярбургу цягнулі толькі таму, што таго патрабавала венскае пагадненне еўрапейскіх манархаў. Аб далучэнні да Царства Польскага Літвы-Беларусі не магло быць ніякіх надзей. Не дапамагло і тое, што палякі мелі ў асобе Канстанціна, брата цара і намесніка Польшчы, уплывовага абаронцу. Каб паказаць, што паміж Царствам Польскім і літоўска-беларускімі землямі не можа быць нічога агульнага, Мікалай I нават польскія адзнакі і афарбоўку на мундзірах Літоўскага корпусу на Літве-Беларусі змяніў на рускія.

НЯЎВАЖЛІВАСЦЬ ПОЛЬСКІХ НЕЗАЛЕЖНІКАЎ ДА ЛІТВЫ-БЕЛАРУСІ. Вялікае абурэнне выклікала ў рускага цара падтрымка польскім грамадствам дзекабрыстаў. Але самаўладна расправіцца з заговоршчыкамі ў Польшчы Мікалай I не мог. Створаны ж пры сейме асобны суд апраўдаў удзельнікаў патаемных польскіх арганізацый, якія абвінавачваліся ў тым, што ведалі аб загары

дзекабрыстаў, але не данеслі аб ім рускаму ўраду. І незадаволены цар нічога, акрамя пагроз, не мог зрабіць. Разгром дзекабрыстаў не запужаў радыкальна настроеных польскіх патрыётаў. Яны працягвалі падрыхтоўку да узброенай барацьбы за поўную незалежнасць ад Расіі.

У далейшым планавалася ўстанавіць польскую рэспубліку і адмяніць прыгон. Гэтыя погляды, аднак, не падзяляла большасць польскай арыстакратыі. Кансерватары абмяжоўваліся мерамі дыпламатычнага ўздзеяння на царскі ўрад, у тым ліку і з удзелам дзяржаў Заходняй Еўропы, адмаўлялі ўсялякія сацыяльныя рэформы і мірыліся з канстытуцыйнай манархіяй, якая б толькі сапраўды гарантавалася рускім царом. На чале радыкалаў стаяў прафесар гісторыі Іаахім Лялевель, лідарам жа кансерватыўнай арыстакратыі быў колішні сябра Аляксандра I Адам Чартарыскі. Амаль што поўная супрацьлегласць праграм не пераходзіла дзвюм партыям дзейнічаць у адным агульным накірунку — дамагацца ўзнаўлення былой Рэчы Паспалітай у межах 1772 года. Але пра Вялікае Княства Літоўскае гутарка пры гэтым не ішла. Самабытнага беларускага народа як бы не існавала. І гэта ўказвала на палітычную слепаць польскіх лідэраў.

АБВАСТРЭННЕ РУСКА-ПОЛЬСКІХ АДНОСІН. Два наведванні Мікалаем I Варшавы з нагоды сваёй каранацыі польскім каралём (вясной 1829) і з нагоды адкрыцця чарговага сейма (вясна 1830) паказалі, што ніякіх уступак палякам з боку цара не будзе. Вайна Расіі з Турцыяй

Захар ШЫБЕКА

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ У ХІХ - ХХ СТАГОДАХ

(РАЗДЗЕЛЫ З НЕНАДРУКАВАНАЙ КНИГІ)

(1828—1829) актывізавала палякаў, а ліпеньская рэвалюцыя 1830 года ў Францыі дала ім надзею на мажлівасць перамогі ў вызваленчай вайне. Рэвалюцыя перакінулася на Бельгію. Меркавалася, што рэвалюцыйнае польмя дакоціцца і да Польшчы. А таму, калі ў Варшаву прыйшоў царскі загад рыхтаваць польскую армію для ўцяміравання Бельгіі, патрыёты не маглі больш цягнуць.

ВЫГНАННЕ РУСКІХ З ЦАРСТВА ПОЛЬСКАГА. У ноч на 18 лістапада малады афіцэр і вучні варшаўскай школы падпрапаршчыкаў напалі на Бельведэр, прыгарадны палац намесніка Польшчы. Калі быў забіты расійскі генерал, усе супакоіліся, думаючы, што гэта Канстанцін. А вялікі князь тым часам паспеў уцячы ў мястэчка Вержба, куды пачалі збірацца часці рускай арміі і тыя палякі, якія засталіся вернымі цару. Варшава, крэпасць Модліні, склады са зброяй апынуліся ў руках паўстанцаў. Узняўшы ўладу ў свае рукі, яны адправілі дэлегацыю ў Вержбу для перагавораў з Канстанцінам. Перад намеснікам цара было выкладзена два патрабаванні: прызнаць за Польшчай рэальныя правы незалежнай дзяржавы і далучыць да яе былыя землі Рэчы Паспалітай, гэта значыць і літоўска-беларускія. Вялікі князь вельмі здзівіўся і збянтэжыўся. Палітычны патрабаванні яго так напужалі, што ён адмовіўся прадаўжаць перагаворы і ўцёк за межы Царства Польскага разам з рускімі вайсковымі атрадамі.

ПЕРАМОВЫ. У Варшаве быў створаны Часовы ўрад на чале з Адамам Чартарыскім. Адначасова працаваў сейм. Калі ў ім пачала браць

верх партыя вайны, 50-гадовы генерал Хлапіцкі аб’явіў сябе дыктатарам і накіраваў два пасольствы: адно ў Пецярбург, другое ў Заходнюю Еўропу. У Мікалая I польскія пасланнікі прасілі таго ж, што і ў Канстанціна. Цар абразліва адмовіў, але абяцаў амністыю, калі бунтаўшчыкі супакояцца. Пасля такога адказу ўплыву радыкалаў у Варшаве ўзмацніўся. Яны дабіліся таго, што сейм 13 студзеня 1831 года абвясціў аб пазбаўленні дынастыі Раманавых польскага каралеўскага пасаду, што было раўназначна аб’яўленню вайны Расіі.

ХОД ВАЙНЫ І УДЗЕЛ У ЁЙ БЕЛАРУСАЎ. У пачатку лютага 100-тысячная руская армія на чале з фельдмаршалам Дзібічам уступіла на тэрыторыю Царства Польскага. У вызваленчай арміі налічвалася каля 60 тысяч салдат. Яна чакала захопнікаў пад Варшавой. Дзве крываўныя бітвы на лютаўскім снезе пры Вавры і каля Грохава паказалі перавагу рускіх і рашучасць палякаў змагацца да канца. Пралілася на польскія землі і беларуская кроў. У вызваленчую армію ўлілося і шмат ураджэнцаў Беластоцчыны і Гродзеншчыны. Былі беларусы і ў рускім войску. Як і ў 1812 годзе, яны ваявалі адзін супраць аднаго.

Польскае войска адступіла за Віслу. Але і ў рускіх ужо не было сіл для праследвання і аблогі Варшавы. Армія прыпынілася на час вясновага бездарожжа. І тут здарылася эпідэмія халеры, якая выкасіла да трэці рускага войска. Вясной ваенная ініцыятыва на нейкі час перайшла да польскага войска, якое каля Дэмбе-Вельке атрымала даволі буйную перамогу. Але

неўзабаве 14 мая пад Астраленкаю рускія ўзялі рэванш і адкрылі сабе шлях на Варшаву. Армія Польшчы панесла вялікія страты, пасля якіх яна ўжо не магла аправіцца. Гераізм і самаахвярнасць моладзі не выратавалі, калі сярод генералаў не было згоды і бясспрэчнага лідэра, такога, як Касцюшка.

А Дзібіч, між тым, не спяшаўся кідацца на Варшаву. Армія была аслаблена. На Жамойці, Украіне і Літве-Беларусі дзейнічалі паўстанцы, якія перахоплівалі транспарты са зброяй, харчаваннем і пагражалі з тылу. Галоўнакамандуючы не дачакаўся наступнай бітвы, бо памёр ад халеры. Яго месца заняў Паскевіч, які раней вызначыўся ў захопніцкай вайне за Каўказ. Пачалося наступленне на Варшаву. З баямі, павольна, але безупынна рускае войска набліжалася да горада. Там пачалася паніка. Сярод кіраўнікоў абароны ўзніклі сваркі. Улада перайшла да памярковага Крукавецкага, які і не імкнуўся абараняць Варшаву любым коштам. Чарговага галоўнакамандуючага Дэмбінскага, які здабыў сабе вялікую славу ў вайсковым наездзе на Жамойці і Літву-Беларусь, новы дыктатар пасадзіў у турму, а Лялевеля і Чартарыскага прыгаварыў да шыбеніцы, але тыя паспелі ўцячы за мяжу.

Калі рускія 19 жніўня аблажылі горад і прапанавалі здацца, то польскае кіраўніцтва згаджалася на гэта пры ўмове, што да Царства Польскага будучы далучаны землі былой Рэчы Паспалітай. Штурм пачаўся 25 жніўня, а праз два дні руская армія ўвайшла ў Варшаву праз Іерусалімскай вароты. Яшчэ з месяца рэшткі польскай арміі вялі супрацьленне, але ўрэшце

былі выціснуты на тэрыторыю Прусіі ўслед за сваім урадам. Як і ў 1794 годзе, палякі не дачакаліся дапамогі ад заходніх дзяржаў.

6.2. Паўстанне 1831 года ў Жамойці і Літве-Беларусі

ПАДРЫХОЎКА. На падтрымку паўстанцаў усходніх зямель былой Рэчы Паспалітай у Варшаве ўскладаліся вялікія надзеі. У гэтыя раёны пасылаліся адрозы, спецыяльныя эмісары для кіраўніцтва барацьбой супраць Расіі. У Вільні ўзнік падпольны цэнтральны рэвалюцыйны камітэт, які падпарадкоўваўся Варшаўскаму часоваму ўраду і рыхтаваў паўстанне з мэтай далучэння Літвы-Беларусі і Жамойці да Польшчы. Камітэт, у сваю чаргу, меў па навакольных паветах камісарыяў, якія таксама рыхтаваліся да выступлення. Вялася агітацыя, назапашвалася зброя. Самымі непрымірымымі ворагамі царызму паказалі сябе ксяндзы і вучнёўская моладзь.

Рыхтаваўся захоп Вільні. Хвалявалася студэнцтва. Яго арганізацыя была настолькі заканспіравана, што рэпрэсіі не дапамагалі. Кожны яе сябар ведаў толькі дваіх: таго, хто прымаў яго і каго прымаў ён. Папярэчыцель Навасіцаў вырашыў за лепшае пакінуць горад, бо студэнты пагражалі яму зойствам. Віленскі генерал-губернатар Храпавіцкі і 3-тысячны рускі гарнізон адчувалі сябе, як у парахавым склепе, выкленчвалі ў Дзібіча і цара падмацаванне і вытрымлівалі ў дачыненні да гараджан выключную далікатнасць.

Яна прыйшла ў рэдакцыю “Голасу Радзімы”, каб раска-
заць пра жыццё беларусаў у Эстоніі. Прадставілася:
— Вольга ГАЛАВАШКІНА-КРАМАРЭНКА, карэспандэнт Эс-
тонскага радыё. Вяду перадачу для нашых суайчыннікаў у
Эстоніі. Называецца яна “Бацькаўшчына”.

— А ці шмат беларусаў жыве ў Эстоніі? Яны аб’яднаны ў суполкі, ці кожны сам па сабе!
— Асабіста я лічу буларусамі ўсіх, хто паходзіць з Беларусі, хто падтрымлівае беларускую культуру, ведае беларускую мову. А такіх у Эстоніі нямае. Ёсць некалькі моцных суполак. Адна ў Кохтла-Ярве, горадзе шахцёраў. Працоўныя людзі

стакоў, якія вучыліся ў Віцебскім педагагічным інстытуце на мастацка-графічным факультэце.
— Перадачы для беларусаў вы вядзеце на беларускай мове. А які іх змест?
— Нашы перадачы культурна-асветніцкія, палітыкай мы не займаемся. Навіны атрымліваем з Мінска, дзе пра-

ФІЛАМАТ-ВЫГНАНІК Францішак МАЛЕЎСКИ

ВЫКАНАЎ АБАВЯЗАК ПЕРАД АЙЧЫНАЙ

Францішак Малейскі з вялікай цікавасцю і з разуменнем важнасці сваёй работы ўзяўся за адшуканне і складанне юрыдычных помнікаў роднага краю. Тым больш, што спачатку ўлады меркавалі на падставе гэтых законаў выпрацаваць для “заходніх губерняў” сваё асобнае заканадаўства, ад чаго, праўда, неўзабаве адмовіліся. Сабраныя Малейскім, Даниловічам і Каравіцкім матэрыялы ўвайшлі ў “Полное собрание законов Российской империи” ў 45 тамах, выдадзенае ў 1830 годзе, а таксама ў “Свод законов Российской империи” ў 15 тамах (1832—1839). У гэтых выданнях нямае знойдзеных Францішкам Малейскім юрыдычных помнікаў былой вялікай беларускай дзяржавы. Пра гэта сведчыць і той факт, што пасля заканчэння працы Францішак Малейскі быў узнагароджаны ордэнам святой Анны і атрымаў прэмію 10 тысяч рублёў срэбрам. Яму прызначылі таксама пажыццёвую пенсію — 3 тысячы рублёў штогод.

Пазней Францішак Малейскі стаў дырэктарам Літоўскай метрыкі (архіва) пры той жа царскай канцелярыі, дзе, трэба думаць, ён нямае зрабіў для арганізацыі збору і захоўвання гістарычных дакументаў, што расказваюць пра мінулае Беларусі. Як сведчаць сучаснікі, ён любіў паўтараць такое вы-
слоўе: “Заўсёды пытайцеся ў сябе, ці выконваеце вы свае абавязкі перад айчынай”.

Нягледзячы на прыбліжанасць да царскай канцелярыі, на добрае стаўленне да яго царскага саноўніка Сперанскага, Францішак Малейскі не надта карыстаўся высокімі “ласкамі”, ён быў заўсёды верны ідэалам сваёй філамацкай маладосці. Калі за заслугі ў складанні збору законаў свайго краю і, пэўна ж, за высокую адукаванасць яму вырашылі надаць ганаровую годнасць сенатара, ён горда адмовіўся ад яе.

Чалавек высокай культуры і перадавых ідэй, філамаст-выгнаннік Францішак Малейскі, трапіўшы ў самы асяродак культурнага жыцця Расіі, вельмі хутка зблізіўся з прагрэсіўнымі коламі рускай інтэлігенцыі, са слаўнымі літаратарамі, заваяваў сярод іх усеагульную сям’янасць.

Ужо ў самыя першыя дні выгнання, калі сябры-філаматы трапілі ў залітую нечуванай паважай паўночную сталіцу, іх са шчырай спагадай і сардэчнасцю прынялі ў свае сяброўскія абдымкі прадстаўнікі перадавой рускай інтэлігенцыі, найперш дэкабрысты Аляксандр Бястужаў і Кандраці Рылееў, якія ўслед за Міцкевічам называлі “сябрам”, “выдатным хлопцам” і Францішка Малейскага.

Бываючы разам з Міцкевічам у літаратурных салонах Масквы і Пецярбурга, Малейскі меў магчымасць сысціся з тымі рускімі слаўтасцямі, з якімі сышоўся і яго сябар. Высокая адукаванасць і эрудыцыя Малейскага, глыбокае веданне ім сусветнай літаратуры гэтак жа прыцягвала да яго маскоўскіх і пецярбургскіх сяброў, як і да Міцкевіча.

Шчырыя сяброўскія стасункі звязвалі Малейскага з Пушкіным. Засталося нямае сведчанняў іх сустрэч і сяброўства. Многія з іх адзначаны ў кнізе Л.А.Чарэўскага “Пушкін і яго асяродок”. Цікавыя звесткі пра сустрэчы з Пушкіным ёсць у дзёніку самага Малейскага. Яны

апублікаваны ў 58-м томе “Літаратурнага наследства”. Дакладна, хоць і скупа, расказае пра сустрэчы прадстаўнікоў рускай інтэлігенцыі ў доме Марыі Шыманоўскай яе дачка Гелена, якая потым стала жонкай Францішка Малейскага. Вось адзін з яе запісаў: “Перад палуднем прыйшлі да нас п.Малейскі, кн.Вяземскі і п.Пушкін. П.Пушкін прынёс альбом, у якім зрабіў запіс. Разам з гэтымі панамі мы паехалі на Васільеўскі востраў, дзе жыў мастак Ваньковіч. Там мы глядзелі партрэты Міцкевіча і Пушкіна, што прызначаліся для выстаўкі ў Варшаве. Абодва вельмі падобныя. Адтуль мы паехалі да мастака Арлоўскага...”

У студзені 1832 года адгулялі вяселле Францішка Малейскага і Гелены Шыманоўскай. Праз колькі часу малодшую сястру Гелены ўзяў за муж Адам Міцкевіч, вяселле было ў Парыжы. Сябры-філаматы сталі такім чынам шваграмі. У Малейскіх нарадзіліся дзеці: Адам, Марыя (яна пазней стала жонкай Міцкевічавага сына Уладзіслава), Юзаф і Ян. Ці не ў гонар сваіх сяброў-філаматаў даў Малейскі такіх імёны — Міцкевіча, Якоўскага, Чачота, а таксама Марыі Верашчакі?

Нягледзячы на тое, што з 1829 года Міцкевіч і Малейскі былі назаўсёды разлучаны, яны тым не меней да канца засталіся сябрамі. У цяжкія для Міцкевіча часы бяздомнага эмігранцкага жыцця Малейскі пасыпаў яму грошы, памагаў, чым толькі мог. Амаць адзіным сродкам зносіў паміж імі была пошта. Іх багатай перепіскай, здаецца, у нас яшчэ ніхто не цікавіўся.

Памёр Францішак Малейскі 10 красавіка 1870 года ў Пецярбургу.

Пра літаратурную творчасць Францішка Малейскага мы не шмат можам сёння сказаць, бо яна нікім не даследавалася. Да таго ж ён і не прэтэндаваў на ролю літаратара. І ўсё ж, з ранняй маладосці выбраўшы сваёй прафесіяй правазнаўства, Малейскі меў тым не менш літаратурны здольнасці. Меў і эрдчас працяглы іх. Вядома выказанне пра яго рускага пэ-
та князя Пятра Вяземскага. Калі Міцкевіч з Малейскім ад’язджалі з Масквы ў Пецярбург, ён у рэкамендацыйным пісьме да Васілія Жукоўскага, просячы па-братэрску прыняць іх там, пісаў: “Рэкамендуя табе Міцкевіча... Ён — цудоўная паззія, таварыш яго Малейскі — цудоўная проза...” Што меў на ўвазе Вяземскі, застаецца па сутнасці загадкай. Бо апрача нешматлікіх вядомых артыкулаў у перыядыцы, турэмнага дзёніка, які веў Малейскі, калі яго арыштавалі ў 1823 годзе ў Берліне, і пазнейшых дзёнікаў, нічога з яго празічных твораў нам пакуль што невядома. Зрэшты, невядома таму, што Францішак Малейскі звычайна ніколі не падпісваўся пад сваімі публікацыямі, хаця іх, як сведчаць сучаснікі, было нямае. Друкаваўся ён спачатку ў віленскіх перыядычных выданнях, а потым у розных маскоўскіх і пецярбургскіх, на польскай і рускай мовах. Вось радкі з пісьма Францішка Малейскага сваім сёстрам яшчэ з 1825 года: “...Ці атрымлівае хто-небудзь у вас “Тэлеграф” (“Московский телеграф” — К.Ц.), рускі часопіс; там часам друкуюцца ананімныя мае артыкулы і Адама”.

У 1830 годзе Францішак Малейскі з дапамогай сябра-філарэта пачаў выдаваць газету на польскай мове “Тыгоднік Пэ-

тэрсбургскі”, прызначаную га-
лоўным чынам для чытачоў Бе-
ларусі, Літвы і часткова Ук-
раіны. Тут сярод розных зве-
стак з Расіі ў ўсяго свету друка-
валіся паведамленні з родных
мясцін, гістарычныя, этна-
графічныя матэрыялы, лі-
таратурныя творы пераважна
з “заходніх губерняў”. Ці не са-
мымі актыўнымі аўтарамі былі
тут раскіданыя па свеце сябры
— філаматы і філарэты, якіх як
бы аб’яднала газета. Сярод яе
аўтараў былі Юзаф Кавалеўскі,
які расказваў тут пра свае пада-
рожкі па Азіі, Алякс Ходзька
(паведамленні з падарожжа ў
Персію), член філарэцкага
Блакітнага саюза Юльян Корсак
і іншыя аўтары, многія з якіх
друкаваліся ананімна. Шмат
публікацый было тут і самага
Францішка Малейскага, толькі
без подпісу.

Францішак Малейскі, як і ўсе
філаматы і філарэты, з вялікай
пашанай ставіўся да фальклору,
да мовы свайго беларускага на-
рода, што таксама праявілася ў
“Тыгодніку Пэтэрсбургскім”.
Гартаючы тыя вельмі неш-
шматлікія нумары газеты, якія
захоўваюцца ў Нацыянальнай
бібліятэцы Беларусі, я нечакана
натрапіў на даволі цікавую ў гэ-
тых адносінах публікацыю ў нум-
мары 95 за 1835 год. Гэта агляд
кнігі, якая выйшла ў той час на
беларускай мове і называлася
“Кароткі зборнік хрысціянскай
навукі для сялян, якія размаў-
ляюць на руска-польскай
мове”. Безымяны аўтар кнігі,
выказваючы сваё задавальнен-
не з прычыны яе выхаду, знака-
чаў: “Першы раз здараецца
нам бачыць кнігу, напісаную на
гаворцы, на якой размаўляе
просты народ у Літве і Бе-
ларусі. Гэта — малавядомая частка
роднай нашай мовы, якая рас-
паўсюджана на шырокай пра-
сторы зямлі і якая сведчыць пра
рускае паходжанне яе жыха-
роў. Гаворку гэтую правільней
назваць не польска-рускай, а
беларускай...” Далей аўтар аг-
ляду змяшчае свой кароткі
слоўнік, дзе параўноўвае ча-
тыры рады слоў: рускія, словы
з Літоўскага Статута, бела-
рускія з жывой гаворкі,
польскія. У канцы публікуецца
“для цікаўных” адна рэлігійная
беларуская песня з той кнігі: “О
мой Божа! Веру табе...”, у якой
гучыць вельмі чыстая бела-
руская мова. Думаецца, аўтарам
гэтага агляду беларускай кнігі
быў не хто іншы, як сам
Францішак Малейскі: толькі ён,
як юрыст і збіральнік юрыдыч-
ных помнікаў Беларусі, мог так
добра ведаць Статут Вялікага
Княства Літоўскага, яго мову.

У час інтэнсіўнай працы па
зборы і ўкладанні юрыдычных
помнікаў свайго краю ў ведам-
стве М.Сперанскага Францішак
Малейскі не мог поўнасцю ад-
давацца свайму тыднёвіку, таму
ён перадаў газету свайму ся-
бру Юзафу Пшэцлаўскаму. Але
як аўтар ён і далей выступаў на
яе старонках, зноў-такі
ананімна.

Паколькі асноўныя творы
Францішка Малейскага не
выяўлены — не “расшыфраваны”
яго публікацыі і не вывучаны
яго архіў (а ў ім можа быць
шмат цікавага), то пра ягоны
літаратурны магчымасці,
стыль і спосаб мыслення мо-
гуць даць хоць нейкае ўяўленне
старонкі “Турэмнага дзёніка”,
апублікаванага ў зборніку
ўспамінаў і матэрыялаў “З
філарэцкага свету”, які выдаў у
1924 годзе на польскай мове ў
Варшаве Генрык Масціцкі, ну і
вытрымкі з “Геаграфічнага
апісання”.

БЕЛАРУСЫ Ў ЭСТОНІІ

І ЎСЁ — ЗА ПЕСНІ

менш цікавіцца палітыкай,
больш культурай, захоўваюць
свае звычаі, абрады, мову. Я
думаю, што ў чалавеку на ўсё
жыццё застаецца тое, што ў
дзяцінстве было закладзена
бацькамі. Калі ён адраваны ад
роднага асяродка, то тое спрад-
вечнае, першаснае патрабуе
наталення.

— А як наогул пачуваюць ся-
бе беларусы сярод эстонцаў?
— Сапраўды, у Беларусі нават
не ўяўляюць нашага жыцця. Не-
каторыя лічаць, што мы там жы-
вём як мільянеры. А ў нас усё
надзвычай складана, як бывае
няпроста пасля ўсякай рэвалю-
цыі. У Эстоніі рэвалюцыя была
без крыві, так званая п’явучая,
бо ўсё адбывалася з песнямі,
але ёсць і ахвяры, таму што
людзі вельмі цяжка мяняюць
свае погляды. Тое ж адбываец-
ца і з нашымі беларусамі. Тыя,
хто зразумеў і падтрымаў Эс-
тонію ў яе барацьбе за неза-
лежнасць, жывуць нядрэнна, бо
ў гэтай краіне паважаюць людзей,
якія памятаюць і ведаюць свае
карані, гісторыю, культуру, мо-
ву. Прывяду хоць такі прыклад,
здавалася б, на бытавым узроў-
ні. Наша беларуская суполка
збіралася адначыць 25 Са-
кавіка, Дзень незалежнасці Бе-
ларусі, але нідзе не маглі
знайсці памяшкання, бо арэнда
яго каштуе вельмі дорага. І са-
мае для нас было цікавае і неча-
канае, што знайшлі мы яго ў са-
мым цэнтры Таліна на Ратушнай
плошчы. Там ёсць невялікая
прыватная кавярня, а ў ёй пра-
цуюць жанчыны, да іх мы звяр-
нуліся, раскажалі пра свае пат-
рэбы. Яны прапанавалі нам пра-
весці свята ў іх кавярні. Ім про-
ста было цікава паглядзець, як
беларусы святкуюць, што сп’я-
ваюць. І нават эстонцы, якія
праходзілі па вуліцы, спыняліся
і слухалі, як мы спявалі свае бе-
ларускія песні. Цяпер нас за-
прашаюць, ды і грошай не бя-
руць.

— А ўсё за песні!
— Так, за песні. І яшчэ я хаце-
ла сказаць, што да нас нядрэнна
ставяцца ўлады Эстоніі. Мне
здаецца, што яны нас паважа-
юць не проста як рускамоўных,
а як беларусаў. Нам прапанава-
на аўтаномія.

— Культурная аўтаномія!
— Так. Мы можам адкрываць
свае школы з беларускай мо-
вай. Мы маем права друкаваць
свае газеты і часопісы, мець
сваё радыё. Пакуль што я пра-
цую на Эстонскім дзяржаўным
радыё, але мы маем магчы-
масць адкрыць сваё камерцый-
нае радыё на беларускай мове.

— А ці аказвае дзяржава вам
матэрыяльную падтрымку?
— Вельмі невялікую. Аднак у
нас ёсць магчымасць займацца
прадпрыемліцтвам. Напрыклад,
адкрыць клуб-кавярню з
беларускай кухняй, можам ар-
ганізаваць мастацкія майстэрні,
тым больш, што маем сваіх ма-

це наш спецкарэспандэнт.
Найгорш справа з музычнымі
праграмамі. Я б сказала, што ў
нас музычны вакуум, але мне
на радыё ў Мінску прапанавалі
дапамогу, і для нас гэта вельмі
важна. Таварыства “Радзіма”
дапамагае беларускай
літаратурай, арганізавала мне
на месяц стажыроўку ў Бе-
ларусі. Многа цікавай інфармацыі
бяром з газеты “Голас
Радзімы”, якую рэгулярна ат-
рымліваем.

— Скажыце, Вольга, ці аба-
вязкова вам і іншым белару-
сам, якія жывуць у Эстоніі, ве-
даць эстонскую мову?
— На бытавым узроўні абавяз-
кова. Мы павінны паважаць
людзей, сярод якіх жывём, та-
ды і нас будуць паважаць.

— Беларусы і наогул руска-
моўнае насельніцтва ў Эстоніі,
па вашых словах, праблем не
маюць. Аднак у суседняй Латвіі
не ўсё так спакойна і мірна.
— Складанасці ёсць ва ўсіх,
але трэба жыць і разумець тых
людзей, сярод якіх жывеш. Ад-
носіны да рускамоўнага на-
сельніцтва ў краінах Балтыі, ду-
маю, свайго роду бумеранг,
кінуты на пачатку 40-х гадоў на-
шымі бацькамі. Праз 40 гадоў
ён зрабіў круг і б’е па нас, іх
дзецях. Эстонцы, латышы,
літоўцы не могуць забыць ах-
вяр, што яны тады панеслі і неслі
аж да 53-га года, да смерці
Сталіна. Цяперлі ж яны за тое,
што не прымалі ўсяго савецка-
га.

— Ці маеце вы нейкія водгукі
ад эстонскіх беларусаў на
свае перадачы?
— Сярод нашых суайчыннікаў
у Эстоніі многа тых, каго пры-
возілі сюды ў 16-гадовым уз-
росце на будаўніцтва шахт. Яны
часта звяртаюцца да нас на ра-
дыё, бо лічаць, што яно звязвае
іх з Радзімай. Я сустракалася з
імі, гэта вельмі цікавыя людзі.
Мяне найбольш уразіла, што
яны не трымаюць зла на
Радзіму, якая ў цяжкі час вы-
штурхнула сваіх дзяцей. Яны
ўсё ёй даравалі. Старое па-
каленне наогул больш п’яш-
чотна ставіцца да Баць-
каўшчыны. Яму неўпласцівыя
спажывецкія адносіны да яе,
якія часам з’яўляюцца ў ма-
ладзейшых.

— Але ж ці адчуваеце вы там
нейкую падтрымку з Радзімы?
— Пра нас тут памятаюць.
Мы падтрымліваем сувязь з
Беларуссю. Летам нашы дзеці
будуць запрошаны на адпачы-
нак на Нарач, на стажыроўку
прыедуць настаўнікі. Нам абя-
цалі вырабіць нацыянальныя
беларускія касцюмы для ма-
стацкай самадзейнасці. Мы
ўдзячныя Радзіме, што пра нас
помняць, дапамагаюць, хоць
ведаем і разумеем, што ёй за-
раз цяжка, яна перажывае
складаны час.

Дзяіна ЧАРКАСАВА.

Заканчэнне. Пачатак у № 24.

Кастусь ЦВІРКА.

Напэўна, ніхто лепш не можа зразумець трагедыю беларускага народа, які перанёс чарнобыльскую катастрофу, чым японцы. Першымі адчулі яны на сабе вынікі ядзернага выбуху.

Японскаму фонду “Чарнобыль” толькі тры гады, але па ініцыятыве яго прэзідэнта Міноры Камата ўжо больш за 20 разоў дэлегацыі японскіх спецыялістаў наведвалі Чачэрскі раён, вывучаючы стан здароўя насельніцтва, асабліва дзяцей. Яны аказалі практычную дапамогу ў арганізацыі аховы здароўя, пастаўчы найноўшага медыцынскага абсталявання. Вынікам паездак з’явілася і выстава работ японскіх мастакоў, якія даволі рэальна адлюстравалі псіхалагічны стан людзей і жыццё іх на забруджанай зямлі. Выстава гэта пасля паказу ў Японіі бабыла ў Чачэрскім раёне. А нядаўна яна была паказана і ў Гомелі ў рамках японска-беларускага сімпозіума, што падвёў вынікі супрацоўніцтва з японскім фондам “Чарнобыль”.

НА ЗДЫМКАХ: прэзідэнт японскага фонду “Чарнобыль” Мінора КАМАТА; адна з рэпрадукцый работ японскіх мастакоў.

Сяргей ХАЛАДЗІЛІН.

З ГІСТОРЫІ МАГІЛЁўСКАГА ТЭАТРА

АД СКАМАРОХАЎ І БАТЛЕЙКІ

Больш за сто гадоў назад, 25 верасня 1888 года, гасцінна адчыніў дзверы перад сваімі першымі гледачамі магилёўскі тэатр, які зараз упрыгожвае адзін са старажытных пляцаў горада. Але ён не быў першым у горадзе.

Багатая гісторыя аднаго са старажытных гарадоў Беларусі захавала шмат успамінаў пра разнастайныя тэатры, якія калісьці існавалі ў Магілёве. Першыя звесткі пра нейкія формы тэатральнага мастацтва на Беларусі вядуць нас у глыбокую даўніну. Шмат даных пра іх ёсць у Радзівілаўскім летапісе (XIII—XV стагоддзі). Скамарохі з мядзведзямі хадзілі па шматлікіх гарадах і мястэчках Вялікага Княства Літоўскага, Польшчы, Расіі, Заходняй Еўропы. Далёка за межамі Вялікага Княства была вядома Смаргонская акадэмія, у якой скамарошнаму рамяству вучылі мядзведзяў. Выхаванцы акадэміі разам са сваімі ваякамі вандравалі па Расіі, “былі частымі гасцямі на кірмашах Прусіі, Шлезвіга, Баварыі і Эльзаса”.

Зразумела, што Магілёў не быў выключэннем. Так, калі мы звернемся да інвентара горада за 1604 год, то ўбачым, што на той час тут налічвалася 13 скамарохаў. Слова скамарох сустракаецца ў актах Магілёўскага магістрата ў другой палове XVI стагоддзя ў якасці прозвішча. Усе гэтыя і шэраг іншых прыкладаў сведчаць аб шырокім распаўсюджанні скамароства сярод жыхароў горада ў тая старадаўнія часы.

Адной з самых яркіх старонак гісторыі тэатральнага мастацтва ў Магілёве, як і па ўсёй Беларусі, была батлейка, якая адгравала важную ролю ў фарміраванні і станаўленні нацыянальных тэатральных традыцый. Узнікненне батлейкага тэатра звязана з прапагандай царкоўнікамі хрысціянства (яны тэатралізавалі царкоўныя абрады). На Беларусі батлейку, верагодней за ўсё, занеслі езуіты, але не выключана магчымасць, што гэта зрабілі іншыя ордэны. Потым батлейкай займаліся ў асноўным школяры-семінарысты духоўных школ, пазней яна трапіла да месцачковых рамеснікаў, сялян. Аб рэпертуары гэтых невялічкіх тэатраў вельмі добра гавораць іх гапоўныя ўдзельнікі — пляшкі. Некаторыя з іх захаваліся з мінулага стагоддзя і знаходзяцца ў былым Дзяржаўным музеі этнаграфіі народаў СССР. Ёсць там і магилёўскія пляшкі: Васіль з доўбняй, Адам і Ева, Цыган, Яўрэй, Чорт і іншыя. Як бачым, драматургія народнага батлейкавага тэатра насіла як рэлігійны, так і свецкі характар. У музеі захоўваецца таксама цікавая двухпавярховая батлейкавая скрыня XIX стагоддзя з Магілёва. Усе гэта сведчыць аб шырокім распаўсюджанні батлейкі.

Не менш распаўсюджанай з’явай на Беларусі ў XVI—XVIII стагоддзях быў школьны тэатр, які аб’ядноўваў у сабе сукупнасць тэатральных паказаў, што ставіліся паводле п’ес,

напісаных пераважна выкладчыкамі тагачасных навучальных устаноў (калегій, семінарыяў, акадэміяў). Школьны тэатр існаваў і ў Магілёве. Дзейнічаў ён пры езуіцкім калегіуме. З 1698 года вядомы езуіцкі тэатр мімікі і паказу дыялогаў.

Аб дзейнасці школьнага тэатра сведчаць і друкаваныя праграмы магилёўскай школьнай сцэны. Цікавы той факт, што ў 1772 годзе ў сувязі з прыездам графа Францішка Асалінскага магилёўскія школяры выканалі панегірык, які называўся “Ганаровыя знакі — дзедавы сжеры Асалінскіх” і праслаўляў аднаго з продкаў ганаровага гасця. Падобнага кшталту панегірыкі неаднаразова выконваліся на школьнай сцэне.

З 1780 года вядомы так званы Чарнышоўскі тэатр. Названы ён па імені тагачаснага расейскага намесніка нашага краю З. Чарнышоў, які ў Магілёве веў падрыхтоўку да прыезду каранаваных асоб — імператрыцы Кацярыны II і аўстрыйскага імператара Франца-Іосіфа II. У горад з’ехаўся ўсе дваранства Магілёўскай і Полацкай губерняў. З Пецярбурга была выпісана Італьянская опера і прыворная капэла. У ліку артыстаў вызначалася тагачасная славатасць Баніфіна. Дойлід Брынгозі пабудоваў для прадстаўленняў не толькі тэатр, але і вялікую бальную залу, дзе мясцовая знаць давала балы ў гонар імператрыцы.

[Заканчэнне на 8-й стар.]

“Я ПРАМАЎЛЯЮ СЛОВА БОГ”

(ПРА НОВУЮ ПАЭТЫЧНУЮ КНІЖКУ ВЕРШАЎ НАШАГА ЗЕМЛЯКА Міхася СКОБЛЫ)

Літаральна на днях у Мінску ў выдавецтве “Мастацкая літаратура” пабачыў свет новы паэтычны зборнік Міхася Скоблы “Вочы Савы”. І хоць на вокладцы напісаны словы “Першая кніга паэта”, хачу напамніць сваім землякам, што гэта ўжо трэцяя кніга маладога беларускага аўтара. Першая з іх з’явілася ў 1990 годзе пад назовам “Вечны Зніч”, другая “Розгі ў розніцу” выйшла з друку ў мінулым годзе. І вось новая.

Я не выпадкова да гэтага матэрыялу ўзяў назву “Я прамаўляю слова Бог”. Справа ў тым, што паэт сапраўды ў кожным вершы звяртаецца да Бога як да заступніка, як да суцэсальніка і дарадцы, які можа дапамагчы не толькі асобнаму чалавеку, а і ўсёй нашай Бацькаўшчыне. Вобраз і святло Бога праходзяць амаль праз усе вершы:

- Святкуючы перамогу, ордэн паднесці і Богу... (Верш “Круглая плошча”).
- З Богам пеўні ладзяць перамовы... (Верш “Готыкі Рыгі”).
- Посах Бог ад прыкрасці сагнуў... (Верш “Казка”).
- І храм без Бога абыдуць тройчы... (Верш “Ля Дома кіно. 1990”).
- Заміж Хрыста на сцяне -- хамут... (Верш “Балада пра стайню”).
- Хай вас Бог, мае родныя, крые!.. (Верш “Я хацеў бы памерці ў сне...”).
- Да пана Бога, -- мовілі іншыя... (Верш “За імгненне да вяртання ў гэты свет”).
- Тапелец ішоў па вадзе, як Бог... (Верш “Алесь Салавей”).
- І беларускі Бог сыдзе да іх з распяцця... (Верш “Паэты” Тодара Копшы”).
- Бог ішоў, да неба датыкаўся... (Верш “Бог ішоў...”).
- Не адгукнуўся Бог чужы... (Верш “Славянін -- раб”).
- І разгневаўся дзядзька Бог... (Паэма “Герадотава Мора”).

Шмат у зборніку Міхася Скоблы “Вочы Савы” вершаў-верлібраў, якія вызначаюцца філасафічнасцю, смелай метафарычнасцю і глыбінёй. Мне, праўда, больш даспадобы рыфмаваная строфы, а таксама вершы з маленькім сюжэтам, дзе добра паказаны настрой і характар як аўтара, так і ягоных герояў. Пісаў я раней, хачу і зараз адзначаць два хрэстаматычныя і яркія паэтычныя творы з новага зборніка Міхася Скоблы. Гэта вершы “Балада пра стайню” і “Бацька прыйшоў...”. Дарэчы, нядаўна ў час сустрэчы аўтара з паэтам Анатолем Вялюгіным Міхась атрымаў пахвальныя словы наконт верша “Балада пра стайню”. Значыць, я не памыліўся. І наогул, я так лічу, калі пасля новага зборніка паэта застаецца ў памяці і западае ў душу хоць адзін ягоны верш, значыць, зборнік варты ўвагі, значыць паэт адбыўся. У Міхася Скоблы такіх вершаў шмат.

Беларускі паэт Ігар Шклярэўскі, які жыве ў Маскве і піша на расейскай мове, неяк напісаў такі верш:

-- Поспи, -- говорила мать.
-- Вставай! -- говорил отец.
-- Поешь, -- говорила мать.
-- Учись! -- говорил отец.
Приеду. Слова все те ж,
Да только не все слова.
Осталось: -- Поспи, поешь... --
А следом шумит трава.

Мощныя радкі, ці не так! Падобнае ёсць і ў Міхася Скоблы. Падобнае, ды не зусім:

Бацька прыйшоў.
На парозе прысеў,
з працы нібыта
вярнуўся дахаты.
-- Што ж ты адрокся, сынок,
як і ўсе!
Што ж не адведзеш таты!
-- Помніш,
маленькі, хапаўся за руль,
сынку,
бялявы, як сонейка...
І не схапіцца за:
“Тата, даруй!” --
як за саломінку...
Дзе ж тваё поле
і жаўранкі дзе!
Крыж ды півоні,
ды месяцчык...

Выйсьці на волю
хацеў да людзей --
дротам завязаны веснічкі.
Скрып калаўрота
ў калодзеж упаў.
Кружаць над возерам чайкі.
Вецер з веранды
выдзьмухае пах
бацькавай
чорнай
фуфайкі...

Тэма гэтых вершаў адна, але кожны з двух паэтаў па-свойму прафесійна і шчыра выказаўся пра тое, што баліць. Такія вершы кранаюць чытачоў, кладуцца на душу, запамінаюцца і жывуць...

Пра новы зборнік нашага земляка можна пісаць шмат. Скажу яшчэ, што на апошніх яго старонках змешчана і сватырычна-іранічная паэма-сваволя “Герадотава Мора”. Прачытаўшы апошнія старонкі зборніка вершаў “Вочы Савы” Міхася Скоблы, міжволі ўспомніў радкі Уладзіміра Караткевіча:

“На Беларусі Бог жыве”, --
Так кажа мой просты народ...

Відаць, так! Бог жыве і ў паэзіі гэтага аўтара-беларуса, а значыць -- жыве і ў яго душы, бо талент у Міхася Скоблы сапраўды ад Бога.

Сяргей ЧЫГРЫН.

Праўды святой супольніцы --
кнігі Скарыны, Буднага,
Крыж Еўфрасінні Полацкай...
“Страчана...”
“Знішчана...”
“Згублена...”

Канец вясны і пачатак лета ў Беларусі выдаліся халоднымі, дажджлівымі. Непагадзь нарабіла нямала бяды: латоки вады зносілі птушыныя гнёзды, залівалі норы, прымушаючы ўцякаць ад стыхій барсукоў, лісіц... Шукалі больш вы-

сокія і сухія мясціны зайцы... Але жыццё брала сваё. Птушкі будавалі новыя гнёзды, знаходзілася зацішнае месца для звароў. А хутка з'явілася і патомства: у лясных гушчарах затаіліся малыя, качкі ж са сваім

вывадкам не вельмі і баяцца людзей, спакойна плаваюць навідавоку ў вялікіх і малых рэчках, вадаёмах, гарадскіх вадасховішчах. Ледзь не з рук бяруць пачатункі. І чалавек стараецца не пакрыўдзіць іх.

НА ЗДЫМКАХ: маленькі зайчык пазіруе фотаапарату; качка з качанятамі для свайго жытця аблюбавала Камсамольскае возера ў Мінску.

Фота Я. ВІКТАРАВА і М. ЖЫЛІНА.

ЛІСТКІ З КАЛЕНДАРА

21 чэрвеня, аўторак

Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі нарадзіўся ў вёсцы Бялевічы Слуцкага павета Мінскай губерні ў сям'і беззямельнага селяніна. Дзяцінства будучага вучонага прайшло ў вёсцы Пярэвалакі, на поўдні Слуцчыны. Скончыўшы Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю (1884), ён працаваў у розных школах Слуцкага і Мазырскага паветаў і адначасова займаўся вывучэннем мовы, быту, духоўнай і матэрыяльнай культуры беларусаў-палешукоў. З 1893 года жыў у Мінску і служыў у зямельным банку, затым у паштова-тэлеграфным ведамстве. Восенню 1896 года пераехаў у Пецярбург, дзе вучыўся на вышэйшых юрыдычных курсах і ў археалагічным інстытуце, які скончыў у 1904 годзе. Праз два гады перайшоў на працу ў Рускі музей, дзе ў этнаграфічным аддзеле на розных пасадах працаваў да выхаду на пенсію ў 1930 годзе. Працаваў таксама ў Рускім геаграфічным таварыстве, правадзейным чле-

нам якога быў абраны ў 1925 годзе. Па заданню гэтых устаноў ён ажыццявіў 25 этнаграфічных экспедыцый, прычым 8 -- у Беларусь, падчас якіх праехаў і прайшоў яе ўдоўж і ўпоперак. Вялікую ўвагу вучоны ўдзяліў абследаванню Слуцкага і Мазырскага паветаў, пабываўшы там некалькі разоў. Падчас экспедыцый сабраў вялікую колькасць этнаграфічных матэрыялаў, якія разам з накопленымі раней ён абагульніў у шэрагу навуковых прац: “Сказкі і рассказы белорусов-палешуков” (1911), “Казкі і апавяданні беларусаў з Слуцкага павета” (1926), “Прымі і забавоны беларусаў-палешукоў” (1930), “Граматычны очерк белорусского наречия дер. Чудино Слуцкого уезда, Минской губернии” (1911) і два слоўнікі беларускай народнай мовы. Першы слоўнік кваліфікаваўся аўтарам як дадатак да складзенага ім “Сборника белорусских пословиц и поговорок”. За рукапіс гэтых дзвюх навуковых прац аўтар быў узнагароджаны малым залатым медалём. Праўда, самі гэтыя працы не былі выдадзены, і рукапіс іх потым прапаў. Такі ж лёс напаткаў і другую легсікаграфічную працу А.К. Сержпутоўскага -- “Краткий словарь белорусского детского языка”.

А.К. Сержпутоўскі цікавіўся пытаннямі беларускага правапісу і графікі, прысвяціў ім некалькі артыкулаў і выступленняў на “Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі” (1926), у рабоце якой удзельнічаў з правам рашаючага голасу.

І. GERMANOVICH.

АД СКАМАРОХАЎ І БАТЛЕЙКІ

(Заканчэнне. Пачатак на 7-й стар.)

Усе гэтыя збудаванні знаходзіліся побач з губерна-тарскім домам.

Пасля ад'езду Кацярыны II у горадзе нейкі час існаваў аматарскі калектыў, які разам з тэатрам Чарнышоў даваў прадстаўленні ў памяшканні тэатра.

Былі ў Магілёве і прыватныя тэатры. Адзін з іх належаў вядомаму на той час на Беларусі каталіцкаму біскупу С. Богуш-Сестранцэвічу. У 1788 годзе ў гэтым тэатры была пастаўлена трагедыя ў пяці актах “Ора”. Па звестках вядомага беларускага даследчыка А. Мальдзіса, С. Богуш-Сестранцэвіч напісаў і паставіў трагедыю “Гіцыя ў Таурыздзе”. Вядомым тэатральным крытыкам, аўтарам трагедыі “Ува-скрашэнне мёртвых” быў Г. Каніскі, які жыў у той час у Магілёве. Прыкладна ў той жа час у горадзе выступала трупна, сфарміраваная А. Жукоўскім. У яе рэпертуары былі п'есы на польскай і рускай мовах.

Шмат гастроляў, асабліва рускіх тэатраў, было на працягу мінулага стагоддзя, але ўсе яны праводзіліся па розных памяшканнях, а ўлетку -- дзе-небудзь у парку, на летняй сцэне. Так, у 1870 годзе гастролі прыезджых труп праходзілі ў тэатральным памяшканні гарадскіх казарм. У зімовы сезон 1871--1872 гадоў -- у прыватным тэатральным памяшканні, якое належала Файніцкаму, у 1881--1882, 1882--1883, 1885--1886 гадах -- у каменным будынку Я. Лур'е.

З перапіскі з віленскім губернатарам Мураўёвым вядомы праект стварэння ў Магілёве “рускага тэатра”. У ім паведамлялася, што ў горадзе ёсць здольныя акцёры, якія маглі б скласці неблагую трупу, але для гэтага былі пат-

рэбны грошы -- не менш як 3 000 рублёў -- на іх утрыманне, а таксама на будынак. Пра апошні гаворыцца, што ён згарэў падчас пажару 1848 года. Адбудаваць яго браўся Моўша Ізасорт, але пры гэтым паставіў шэраг умоў. Так, будынак павінен быў здавацца не менш як на 25 гадоў, арэндная плата пры гэтым складала 1 000 рублёў у год. Былі і іншыя ўмовы. На жаль, з дакументаў невядома, чым скончылася гэтая справа. Але ў адным з лістоў Мураўёў адзначае, што грошай на ўтрыманне тэатра ў 1865 годзе няма і ён не разумею, што значыць эпітэт “русский, придаваемый Могилевскому театру”, таму што тут жывуць усе рускія і іншага тэатра быць не можа.

З вышэйсказанага добра бачна, як неабходны быў гораду пастаянны тэатральны будынак. І на пачатку 1880-х гадоў па губерні быў аб'яўлены збор сродкаў на пабудову тэатра. Заможныя людзі сустралялі гэтую прапанову прыхільна і падтрымалі ініцыятыву. І вось у 1886 годзе, калі была сабрана неабходная сума, пачалося будаўніцтва.

Аўтарам праекта быў епархіяльны архітэктар Пётр Камбураў, якому дапамагаў інжынер В. Міляноўскі. У плане тэатр уяўляе прамавугольны аб'ём, у цэнтры якога размешчана глядзельная зала на 500 месцаў. У аздабе інтэр'ера былі выкарыстаны формы народнай разьбы па дрэву. Найбольш прыгожай мастацкай разьбой вылучалася губернатарская ложа. Вонкавая аздаба, як і аздаба інтэр'ера, носіць эклектычны характар. Дзве вежачкі і балкон над уваходам, які абапіраўся на некалькі калон, упрыгожвалі фасад будынка. Пазней з тыльнага боку прыбудавалі балкон, на якім у выхадныя дні іграў аркестр.

Тэатр быў пабудаваны ў

псеўдарускім стылі. На яго выгляд аказала ўплыў панавалая на той час эклектыка. Пад ёю ў архітэктуры і іншым мастацтве разумеюць змяшэнне стыляў і асобных элементаў розных стыляў. Урачыстае адкрыццё новага тэатра адбылося 25 верасня 1888 года. На сцэне ішла прэм'ера п'есы “Другая маладоць”.

Аб цікавасці мясцовай інтэлігенцыі да тэатральнага жыцця сведчыць і той факт, што з 1886 года ў Магілёве існавала музычна-драматычнае таварыства.

У будынку тэатра гастралювалі рускія трупы Пецярбургскага літаратурна-мастацкага тэатра, кабарэ “Летучая мыш”, Малога тэатра, польскія трупы В. Ашпергера, К. Фядзецкага, Я. Хелмікоўскага і інш. Тут выступалі вядомыя акцёры В. Камісаржэўская, П. Арленаў, спевакі Ф. Шаляпін, Л. Собінаў. У 1914 годзе ў горадзе гастралювала трупна рускіх акцёраў пад кіраўніцтвам У. Кумельскага, Н. Цвстава.

У 1917 годзе, адразу пасля ліквідацыі Стаўкі, у будынку тэатра адбыўся мітынг, на якім выступіў першы вярхоўны гапоўнакамандуючы Саветскай дзяржавы М. Крыленка.

Жыццё магілёўскага тэатра не спыняецца і ў нашы дні, хача тэатр перажывае нялёгкі час. Шмат праблем у калектыва ва ўмовах пераходу да рынку ў плане творчым і фінансавым. Але горад, здаецца, зноў павярнуўся тварам да старэйшага творчага калектыву, таму надзея на будучыню ёсць.

Гэтыя нататкі -- толькі невялікая частка гісторыі тэатральнага мастацтва ў Магілёве. Яна, безумоўна, заслугуе асобнага даследавання.

Зміцер ЯЦКЕВІЧ.

Рэдактар Вацлаў МАЦКЕВІЧ

ЗАСНАВАЛЬНІК:

Беларускае таварыства па сувязях з суайчыннікамі за рубяжом (таварыства “Радзіма”).

НАШ АДРАС:

220005, МІНСК, ПРАСПЕКТ
Ф. СКАРЫНЫ, 44.

ТЭЛЕФОНЫ: 33-01-97, 33-02-80,
33-03-15, 33-16-56, 33-07-82.

Пазіцыя рэдакцыі і аўтараў, матэрыялы якіх друкуюцца на старонках “Голасу Радзімы”, не заўсёды супадаюць.

Газета набрана і зварстана ў камп'ютэрным цэнтры рэдакцыі газеты “Вечерний Минск”.
Аддрукавана ў друкарні “Беларускі Дом друку”.
Тыраж 6 000 экз.
Індэкс 63854. Зак. 860.
Падпісана да друку 20. 6. 1994 г.